

S. EUSEBII HIERONYMI

STRIDONENSIS PRESBYTERI

COMMENTARIORUM IN DANIELEM PROPHETAM

AD PAMMACHIUM ET MARCELLAM,

LIBER UNUS.

PROLOGUS.

617-618 Contra prophetam Danielem duodecimum librum scripsit Porphyrius, nolens eum ab ipso ejus inscriptus est nomine, esse compositum: sed a quodam qui temporibus Antiochi qui appellatus est Epiphanes, fuerit in Judea, et non tam Danielem ventura dixisse, quam illum narrasse preterita. Denique quidquid usque ad Antiochum dixerit veram historiam continere: si quid autem ultra opinatus sit, quia futura nescierit, esse mentium. Cui solertissime responderunt Eusebius Cesariensis Episcopus tribus voluminibus, id est, octavo decimo, et nono decimo, et vicessimo; Apollinarius quoque uno grandi libro, hoc est, vicessimo sexto, et (b) ante hos ex parte Methodius. Verum quia nobis propositum est, non adversarii calumniis respondere, quae longo sermone indigent: sed ea quae a propheta dicta sunt nostris disserere, id est, Christianis, illud in praefatione commoneo, nullum prophetarum tam aperte dixisse de Christo. 619-620 Non enim solum scribit eum esse venturum, quod est commune cum ceteris: sed etiam quo tempore venturus sit docet; et reges per ordinem digerit, et annos enumerat, ac manifestissima signa praenuntiat. Quae quia vidit Porphyrius universa completa, et transacta negare non poterat, superatus historiae veritate, in hanc prorupit calumniam, ut ea quae in consummatione mundi de Antichristo futura dicuntur, propter gestorum in quibusdam similitudinem sub Antiocho Epiphane impleta contendant. Cujus impugnationis testimonium veritas est. Tanta enim ditorum fides fuit, ut propheta incredulis hominibus non viderat futura dixisse; sed narrasse preterita. Et tamen sic ubi se occasio in explanatione ejusdem voluminis dederit, calumnie illius strictim respondere con-

(a) Hanc quae uno libro continua serie contexta est, explanationem in Danielem Cassiodorus Instit. c. 3, tribus libris distinctam laudat. Nos illam ad pervetustos codices ms. unum Vaticanum, num 333, alterum Palatinum-Vaticanum 175 praenotatos exegimus ac recensuimus.

bor, et philosophiae artibus, immo malitiae seculari, per quam subvertere nititur veritatem, et quibusdam prestigiosis clarum oculorum lumen auferre, explanatione simplici contraire. Itaque obsecro vos, Pammachi *φιλομαθίτατε*, et Marcella, unicum Romanae sanctitatis exemplar, junctis fide et sanguine, ut conatus meos vestris orationibus adjuvetis: ut Dominus atque Salvator pro causa sua, suo sensu meo ore respondeat, qui loquitur ad prophetam: *Aperi os tuum, et implebo illud (Ps. lxxx, 4)*. Si enim cum apprehensi fuerimus ante iudices et tribunalia, monet ne cogitemus quid responderi debeamus (*Luc. xi*): quanto magis contra adversarios blasphemantes, sua potest bella bellare, et in servis suis vincere? Unde et psalmi plurimi illud Hebraicum, quod in titulis ponitur *LAMANASSE (למנשה)* pro quo LXX translulerunt, in finem, magis pro victoria continent. Aquila enim interpretatur *עַן וְצַדִּיקִים*, hoc est, *ei qui praebet victoriam*. Symmachus *ἐπιβίβιον* quod proprie triumphum palmarumque significat. Sed et hoc nosse debemus inter cetera, Porphyrium de Danielis libro nobis obijcere, idcirco illum apparere confictum, nec haberi apud Hebraeos, sed Graeci sermonis esse commentum, quia in Susanna fabula continetur, dicente Daniele ad (a) presbyteros, *ἀπὸ τοῦ σπίνου σπίνου, καὶ ἀπὸ τοῦ πίνου πίνου*, quam etymologiam magis Graeco sermone convenire, quam Hebraeo. Cui et Eusebius et Apollinarius pari sententia responderunt. Susanna Beliscae ac Draconis fabulas non contineri in Hebraico, sed partem esse prophetiae Abacuc filii Jese de tribu Levi: sicut juxta LXX interpretes in titulo ejusdem Belis fabulae ponitur: *Homo quidam erat sacerdos, nomine Daniel, filius Abda, conviva regis Babilonis*: cum Danielem et tres pueros de tribu

(b) Palatinus ms. voces ante hos non agnoscit. (c) Vatic. praefere videtur *ἐπιβίβιον*. (d) Addit optimum ac pervetustum exemplar Corbiense nomen Dei: sic enim legit, *ΚΧΙΘΕΘΕΙ ΘΕΘΘ, etc.*, pro *σπίνου, πίνου, etc.*

Juda fuisse, sancta Scriptura testetur. Unde et nos ante annos plurimos cum verteremus Danielem, has visiones obelo praenotavimus, significantes eas in Hebraico non haberi. Et miror quosdam *μεμφυμφορος* indicari mihi, quasi ego decurtaverim librum: cum et Origenes et Eusebius et Apollinarius alique ecclesiastici viri et doctores Graeciae has, ut dixi, visiones non haberi apud Hebraeos fateantur, nec se debere respondere Porphyrio, pro his, quae nullam Scripturae sanctae auctoritatem praebant. Illud quoque lectorem admoneo, Danielem non juxta LXX interpretes, sed juxta Theodotionem Ecclesias legere, qui utique post adventum Christi incredulus fuit: licet eum quidam dicant ebonitam, qui 621-622 altero genere Judaeus est. Sed et Origenes de Theodotionis opere in editione (a) Vulgata asteriscos posuit, docens defuisse quae addita sunt, et rursus quosdam versus obelis praenotavit, superflua quaeque designans. Cumque omnes Christi Ecclesiam tam Graecorum quam Latinorum, Syrorumque et Aegyptiorum hanc sub asteriscis et obelis editionem legant, ignoscant invidi labori meo, qui volui habere nostros, quod Graeci in Aquila et Theodotionis ac Symmachi editionibus lecitant. Et si illi in tantis divitiis doctrinarum non contemunt studia hominum Judaeorum: cur Latina paupertas despiciat hominem

(a) Parum sibi constare hoc loco Hieronymus Montfauconio videtur, quod cum modo dixisset, Danielem non juxta LXX, sed juxta Theodotionem Ecclesias legere, statim subjicit, omnes Christi Ecclesias tam Graecorum, quam Latinorum, Syrorumque et Aegyptiorum editione uti vulgata (quae utique *τοῦ LXX* intelligitur) ab Origene ex editione Theodotionis aucta atque emendata cum obelis et asteriscis. Atque hoc quidem, inquit, si de ejus usu in publicis Ecclesiis conventibus intelligendum sit, perquam difficile est creditum; quomodo enim duas ejusdem prophetae editiones indiscriminatim in omnibus Ecclesiis legebantur? Certum praeterea quod ipse Hieron. iterum in Comm. tradit c. iv, vers. 5, *judicio magistrorum Ecclesiae editionem τοῦ LXX in hoc volumine repudiatam, et Theodotionis vulgo legi, quae et Hebraeo, et ceteris translationibus congruit*. Sic itaque antologiam conciliandam putat, ut cum dicitur, ab omnibus Christi Ecclesiis tam Graecorum, quam Latinorum, etc., recognitam ab Origene Vulgatam legi, intelligas, eam quidem praemanibus omnium habitam, sed privatim, non autem in publicis conventibus, ubi sola Theodotionis editio obtinebat, saltem quod Graecos et Theodoretus indicat, praesertim Chrysostomus et Theodoretus indicat. Verum non hanc fuisse Hieronymi mentem, nullo modo adeo inesse huic loco difficultatem contemnit. Neque enim de peculiaris libri Danielis Vulgata editione hic loquitur, quae cum in ceteris libris tota Septuaginta veralis esset, in isto de Theodotionis interpretatione sumpta est: ut a una eademque plane res sit, cum de Daniele agitur, Vulgatae ejus editio ac Theodotionis versio. Hoc nemo, nedom c. Montfauconius ierit inficias: manifestum quippe est, cum ex modo laudatis testimoniis, tum ex tota hac praefatione, itidemque alia in ipso Danielem ab Hieronymo Latinae reddita, Vulgatam editionem ceteros quidem omnes Scriptu-

A Christianum? Cujus si opus displiceat, certe voluntas recipienda est. Verum jam tempus est, ut ipsius prophetae verba texamus, non juxta consuetudinem nostram pronones omnia, et omnia dissonantes, ut in duodecim prophetis fecimus; sed breviter et per intervalla ea tantum, quae obscura sunt explanantes, ne librorum innumerabilium magnitudo lectori fastidium faciat. Ad intelligendas autem extremas partes Danielis, multiplex Graecorum historia necessaria est: Sutorii videlicet (b) Callinico, Diodori, Hieronymi, Polybii, Posidonii, Claudii, Theonis, et Andronici cognomento Alippi, quos et Porphyrius esse secutum se dicit: Josephi quoque et eorum quos ponit Josephus, praecipueque nostri Livii, et Pompeii Trogi, atque Justini, qui omnem *[Al. omnes]* extremae visionis narrat historiam, et post Alexandrum usque ad Caesarem Augustum, Syriae et Aegypti, id est, Ssleuei, et Antiochi, et Ptolemaeorum bella describit. Et si quando cogimur litterarum secularium recordari, et aliqua ex his dicere quae olim omisimus, non nostrae est voluntatis, sed, ut dicam, gravissimae necessitatis: ut probemus ea quae a sanctis prophetis ante saecula multa predicta sunt, tam Graecorum, quam Latinorum, et aliarum gentium litteris contineri.

rae libros ex LXX: Danielis vero ex Theodotione sibi ascrivisse, ut proinde Vulgata Danielis ipsa sit Theodotionis editio. Igitur proposito loco cum ait S. Doctor, Origenem in editione Vulgatae asteriscos atque obelos de Theodotionis opere posuisse, minime omnium intelligi potest de singulari Danielis hoc libro dicere: qui enim in fieri potuit, aut quae tanta esset perissologia, ut de Theodotionis editione ad Theodotionis editionem (neque enim Vulgatae editio ejus libri alia) Origenes obelos poneret et asteriscos. Est ergo quam quod maxime manifestum, de universo Scripturae opere sermonem hic esse, ad cuius Vulgatam editionem hoc impendit laboris Adamanthius, eamque ejus recognitionem Hexaplae et Hieronymus testatur, et nemo jam nescit fuisse Ecclesiam tam Graecorum, quam Latinorum, Syrorumque et Aegyptiorum probatam ac lectam in sua quoque lingua. Inferior quoque contextus universam Scripturam, non unicum Danielis librum laudari, perspicue probat. Scilicet occasione arripit Hieronymus ex Theodotionis inorgulitate, ut suum studiosis laborem impendio magis commendet, aut contra amorem teneat. Nam si ejus haeretici diligentia tantum apud Ecclesias favoris sibi promeruit, ut Origene suffragante, nedum in Daniele, sed et in reliquis libris utilis probaretur, quanto magis ipse, Christianus homo, suscipi deberet, qui et imitatus Origenem, volebat habere suos, quod Graeci in Aquila, et Theodotionis ac Symmachi editionibus lecitabant.

(b) Antea Sutorium: illud vero perperam, quod Sutorius a Callinico, quasi duo auctores essent, dicitur abutatur. Est autem iste Callinicus Syrus, vel Arabs sophista, qui sub Galieno Doruit, et cum monumenta alia, tum Rerum Alexandrinarum historiam libris X ad Cleopatram scripsit, quos hic Hieronymus innotuit. Σωτοριος cognominatus est, ut Suidas annotavit.

INCIPIT LIBER

623 (Cap. I. — Vers. 1.) Anno tertio regni Joacim regis Juda, venit Nabuchodonosor rex Babylonis Jerusalem, et obsedit eam. Joacim filius Josiae ejus tertio decimo anno prophetae orsus est Jeremias, sub quo et Olda mulier propheta vit, ipse est qui alio nomine appellatur Heliachim, et regnavit super tribum Juda et Jerusalem annis undecim: cui successit in regnum filius ejus Joachim, cognomento Jechonias; qui tertio mense regni sui, die decimo, captus est a ducibus Nabuchodonosor, ductusque est in Babylonem, et in loco ejus constitutus est Sedecias filius Josiae patris ejus, cujus anno undecimo Jerusalem capta atque subversa est. Nemo igitur putet eundem in Danielis principio esse Joacim, qui in Ezechielis exordio Joachim scribitur. Iste enim extremam syllabam *Chim* habet, ille *Cim*. Et ob hanc causam in Evangelio secundum Matthaeum una videtur deesse generatio, quia secunda *καταπαύειν* (a) in Joacim desinit filio Josiae, et tertia incipit a Joachin filio Joacim. Quod ignorans Porphyrius, calumniam struit (Mss. instruit) Ecclesiam suam ostendens imperitiam, dum evangelistae Matthaei arguere nititur falsitatem.

(Vers. 2.) (b) *Et tradidit Dominus in manu ejus Joacim regem Juda*. Quodque traditus scribitur Joacim, monstrat non adversariorum fortitudinis fuisse victoriam, sed Domini voluntatis.

Et partem vasorum domus Dei, et asportavit in terram Sennar, (c) in domum Dei sui, et vasa intulit in domum thesauri Dei sui (Gen. xi). Terra Sennar locus est Babylonis in quo fuit campus Dura, et turris quam usque ad caelum hi qui ab Oriente moverant pedes suos, edificare conati sunt. Unde et a confusione linguarum locus nomen accepit *Babylon*, quae in linguam nostram tranfertur *confusio*. Simul et animadvertendum secundum anagogen, quod rex Babylonis non potuerit universa Dei vasa transferre, et in idolo quod sibi finxerat collocare, sed partem vasorum **624** domus Dei, quae intelligenda sunt dogmata veritatis. Si enim cunctos philosophorum revolvas libros, necesse est ut in eis reperias aliquam partem vasorum Dei. Ut apud Platonem, fabricatorem mundi Deum, ut apud Zenonem Stoicorum principem, in-

(a) Palat. *καταπαύειν*. Notatum vero est Victorio, Jechoniam vocari a Matthaeo tam Joachim, in quo sub transmigratione Babylonis desinit secunda *καταπαύειν*, quam Joachim ejus filium, in quo post dictam transmigrationem incipit tertia, sicut IV Reg. xxii uterque a LXX appellatur Joacim: quod non animadvertens Porphyrius, dum in Matthaeo Jechoniam pro uno tantum accipit homine, unam deesse apud illum generationem dicebat, propterea falsitatis eum arguere nitabatur.

(b) Versiculo hocce Praetermissio, expositionem Hieronymianam mss. nostri continuant.

(c) Victorius, in *Dei domum Dei sui*, nedum ad Vul-

feros et immortales animas, et unum bonum, honestatem; sed quia jungunt mendacium veritati, et naturae bonum multis perdunt malis, ideo partem vasorum domus Dei, et non omnia vasa integra atque perfecta cepisse memorantur.

(Vers. 3.) *Et ait rex Asphanes praeposito eunuchorum suorum* [Vulg. tacet *suorum*], (d) ut introduceret de filiis Israel et de semine regio et tyrannorum, pueros in quibus nulla esset macula. Pro Asphanes in editione vulgata *ἀσπανάς* scriptum reperi, et pro *ἀσπανάς*, quod Theodotus posuit, LXX et Aquila, electos transtulerunt, Symmachus *Parthos*, pro verbo, nomen gentis inelligens, quod non juxta editionem Hebraeorum quae *xxx ἀσπανάς* legitur, in tyrannos vertimus: maxime quia praecedit, de regio semine. Unde et arbitrantur Hebraei, Daniele, et Ananiam,

Unde et Azariam fuisse eunuchos, impleta illa propheta quae ad Ezechiam per Isaiam prophetam dicitur: *Et de semine tuo tollet, et faciet eunuchos in domo regis* (e) *Babylonis* (Isai. xxxvii, 7). Si autem de semine regio fuerint, nulli dubium quin de genere fuerint David. Nisi forte huic sensui illud contrarium sit quod sequitur: *Pueros, sive juvenes, in quibus nulla esset macula, ut doceret eos litteras et linguam Chaldaeorum*. Philo arbitrat linguam Hebraeorum ipsam esse Chaldaeam, quae Abraham de Chaldaeis fuerit. Quod si recipimus, quaerendum est, quomodo nunc Hebraei pueri linguam quam novant, doceri jubeantur: nisi forte juxta quorundam opinionem duas Abraham linguas, et Hebraeorum et Chaldaeorum scisse dicamus.

(Vers. 7.) *Et imposuit eis praepositus eunuchorum nomina, Dauid, Balthasar, et Anania, Sedrach, Misael, Misac, et Azarias*, **625** *Abdenago*. Non solum praepositus eunuchorum, sive magister, et ut alii transtulerunt, *ὁ ἀρχιμαντιχός* sanctis immulavit nomina, sed et Pharaeo Joseph in Aegypto appellavit (Gen. 41), (f) *Somtonphanes*, nolentes eos in terra captivitatis vocabula habere Judaeorum [A. Judeae]. Unde propheta dicit in Psalmo: *Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena* (Ps. cxxxvi, 4)? Porro Dominus in bonam partem nomina mutat antiqua, et ex rebus imponit virtutum vocabula: ut

gata, sed ad trium quoque mss. quos laudat fidem. (b) Reliquum Danielis textum subnexae expositioni necessarium, mss. nostri peragunt. Porro Vatic. ABHICAPL, Palatinus cum Sangermanen. penes Montfauc. Latinis litteris *Abiesdri*. Sic mox Vatie, POPΘOMIM, et cum Sangerman. Palatinus *Porthommim*.

(c) Nomen *Babylonis* nostri codices ignorant. (f) Falso in editis legitur *sapharathaneb*, juxta Hebraicum, cum Hieronymus hic ex LXX editione posuerit *samtonphanec*. MART. — Mss. duo *COMTOFANIC*.

Abram appellaret *Abraam*, et *Sarai*, *Sara* (Gen. xvi). In Evangelio quoque quondam *Simon Petri* nomen accepit (Marc. iii), et filii Zebedaei appellati sunt, *filii tonitru*: quod non ut plerique putant *boanerges*, sed emendatius legitur (a) *benereem*.

(Vers. 8.) *Proposuit autem Daniel in corde suo ne pollueretur de mensa regis, et* [Vulg. *neque*] *de vino potus ejus, et rogavit eunuchorum praepositum ne contaminaretur*. Qui de mensa regis et de vino potus ejus non vult comedere ne polluat, utique si sciret ipsam sapientiam atque doctrinam Babyloniorum esse peccatum, numquam acquiesceret dicere quod non licebat dicunt autem non ut sequantur, sed ut judicent atque convincant. Quomodo si quispiam adversus mathematicos velit scribere imperitos *μαθηματικός*, risui pateat, et adversum philosophos disputans si ignoret dogmata philosophorum. Discunt ergo ea mente doctrinam Chaldaeorum, quae et Moyses omnino sapientiam (b) *Aegyptiorum* didicerat.

(Vers. 9.) *Dedit autem Deus Danieli gratiam et misericordiam in conspectu principis eunuchorum, etc.* Qui propter peccata majorum ductus est in captivitatem, propter virtutum suarum magnitudinem statim mercedem recepit. Proposuerat enim in corde suo, ut non pollueretur de mensa regis, et epulis regis praeposuerat viles cibos: idcirco gratiam et misericordiam in conspectu principis eunuchorum accepit, Domino largiente. Ex quo intelligimus pro necessitate rerum, si quando diliguntur sancti ab infidelibus, Dei esse misericordiam [A. misericordiam], non bonitatis hominum perversorum.

(Vers. 12.) *Tenta nos, obseco, servos tuos diebus decem, et dentur nobis legumina ad vescendum, et aqua ad bibendum*. Incredibilis **626** fidei magnitudo non solum sibi corpulentiam polliceri esu vilioris cibi, sed et tempus statueret. Non est ergo temeritatis, sed fidei, ob quam regias dapes contempserunt.

(Vers. 17.) *Pueris autem his dedit Deus scientiam et disciplinam in omni libro et sapientia, Danieli autem intelligentiam omnium visionum et somniorum*. Nota quod Deus dederit sanctis pueris scientiam et disciplinam secularium litterarum in omni libro et sapientia. Pro quo Symmachus interpretatus est, *artem grammaticam*, ut cuncta quae legebant, intelligerent, et spiritu Dei de Chaldaeorum scientia judicarent. Daniel autem hoc extra tres pueros habebat insigne, quod visiones et somnia quibus per symbola quaedam et aenigmata, futura quibus per phantasmate cernebat: ut quod alii videbant in phantasmate, hic oculis cordis aspiceret.

(Vers. 18.) *Completis itaque diebus, post quos dixerat rex ut introducerentur, introduxit eos praepositus eunuchorum in conspectu Nabuchodonosor*. Completis dies, triennii tempus intellige, quod rex consti-

(a) Vatic., *bamereem*. Palat. *banarehem*.

(b) Palat., *sapientiam Cham et Aegyptiorum*, etc.

(c) Hic denuo reliquum versum mss. nostri sufficiunt.

(d) Ex Brixianis mss. atque editis vetustioribus libris praefert Victor. *de signis pro singulis*.

tuerat, ut entriti tribus annis, postea starent in conspectu regis.

(Vers. 20.) *Et omne verbum sapientiae et intellectus quod sciscitatus est ab eis rex, invenit in eis decipulum super cunctos hariolos et magos qui erant in universo regno ejus*. Pro *hariolis* et *magis*, vulgata editio *sophistas* et *philosophos* transtulit: non juxta hanc philosophiam et sophisteam disciplinam, quam Graecorum eruditio pollicetur; sed juxta doctrinam gentis barbarae, quae usque hodie Chaldaei philosophantur.

Fuit autem Daniel usque ad annum primum Cyri regis. Dicemus in consequentibus, quomodo qui usque ad annum primum regis Cyri hic fuisse describitur, postea tertio anno ejusdem Cyri regit, et primo Darii fuisse memoretur.

(Cap. II. — Vers. 1.) *In anno secundo regni Nabuchodonosor, vidit Nabuchodonosor somnium, et contreritus est spiritus ejus, et somnium ejus fugit ab eo*. Si post tres annos pueri ingressi sunt in conspectu ejus, ut ipse praeposuerat, quomodo nunc secundo anno regni sui somnium vidisse narratur? Quod ita solvunt Hebraei, secundum hic annum dici regni ejus, omnium **627** gentium barbararum, non Judaeae tantum et Chaldaeorum, sed Assyriorum quoque et Aegyptiorum, et Moabitum, et reliquarum nationum, quas, Domino congedente, supererat. Unde et Josephus in decimo Antiquitatum scribit libro: Post annum secundum Aegypti vastitatis rex Nabuchodonosor vidit mirabile somnium, et contreritus est spiritus ejus, et somnium ejus fugit ab eo. Vidit rex impius somnium futurorum, interpretante sancto quod viderat, Deus glorificaretur; et captivorum Deoque in captivitate serventium sit grande solatium. Hoc idem in Pharaone legitimus, non quod Pharaeo et Nabuchodonosor videre meruerint, sed quod Joseph et Daniel digni existerint, qui interpretatione eorum omnibus praeferebantur.

(Vers. 2.) *Præcepit ergo rex, ut convocarentur harioli, et magi, et mallefici, et Chaldaei, ut indicarent regi somnia sua*. Qui cum venissent, steterunt coram rege. Quos non *hariolos*, ceteri *επαυδοῦν* interpretati sunt, id est, *incantatores*. Ergo videtur mihi incantatores esse, qui verbis rem peragunt. Magi, qui de (d) singulis philosophantur: Mallefici, qui sanguine utuntur et victimis, et saepe contingunt corpora mortuorum. Porro in Chaldaeis *γυναικαλόγοι* [A. *γυναικολόγοι*] significati puto quos vulgus mathematicos vocat. Consuetudo autem et sermo communis magos (e) pro malleficis accipit: qui aliter habentur apud gentem suam, eo quod sint philosophi Chaldaeorum, et ad artis hujus scientiam reges quoque et principes ejusdem gentis omnia faciunt. Unde et in nativitate Domini Salvatoris ipsi primum or-

(e) Hic refer. S. Hilarii testimonium Hb. IV de Trinit. num. 37, et in Commentario in Matthaeum: in quem Evangelistam vide auctorem Operis imperfecti, auctorem quoque Questionum. ex N. T. quæst. 63. Nam et plures sunt et Veteribus qui magos absolute pro malleficis accipiunt.

tum ejus intellexerunt, et venientes in sanctam Bethleem, adoraverunt puerum, stella desuper ostendente (Matth. ii).

(Vers. 3.) *Et dixit ad eos rex: Vidi somnium et mente confusus ignoro quid viderim.* Umbra quædam, et ut ita dicam, aura somnii atque vestigium remansit in corde regis: ut referentibus aliis, **628** posset reminisci eorum quæ viderat, et nequam eum deciperent mentientes.

(Vers. 4.) *Responderunt Chaldaei regi Syriacæ.* (a) Hucusque quæ lecta sunt, sermone narrantur Hebræo. Ab hoc loco usque ad visionem anni tertii regis Balthasar, quam Daniel vidit in Susis, Hebræis quidem litteris, sed lingua scribuntur Chaldaica, quam vocat hic Syriacam.

(Vers. 5.) *Nisi indicaveritis mihi somnium et conjecturam ejus: peribitis vos, et domus vestra publicabuntur, etc.* Communitas est poenam proponit et premia: ut si potuerit somnium dicere, consequenter credat etiam his quæ incerta sunt, hoc est, quid significet somnium. Quod si non potuerit ea dicere, de quibus rex in perlisque confusus poterat recordari, etiam future interpretationis perdat fidem. Denique sequitur.

(Vers. 9, 10.) *Somnium itaque dicite mihi, ut sciam quod interpretacionem quoque ejus veram loquamini.* (b) *Respondentes ergo Chaldaei coram rege dixerunt: Non est homo super terram qui sermonem tuum, rex, possit implere, etc.* Confitentur magi, confitentur harioli, et omnis scientia secularis litteraturæ, præscientiam futurorum non esse hominum, sed Dei. Ex quo probatur prophetas Dei spiritu locutos, qui futura cœcinerunt.

(Vers. 12, 13.) *Quo audito, rex in furore et ira magna præcepit, ut perirent omnes sapientes Babylonis. Et egressa sententia sapientes interficiebantur, (c) etc.* Querunt Hebræi, cur Daniel et tres pueri non sint ingressi ad regem cum aliis sapientibus, et prolata sententia jubeantur perire cum cæteris. Quod ita edisserunt, ut eo tempore quo rex premia et dona, et honorem maximum promittebat, ire noluerint, ne impudenter divitias et dignitatem Chaldaicam viderentur appetere. Aut certe ipsi Chaldaei invidentes gloriæ eorum et scientiæ, soli ingressi sunt, quasi soli præmia perciperit, et postea in periculo voluerint habere consortes quos in spe gloriæ refutarent.

(Vers. 15.) *Et interrogavit eum qui a rege acceptat 629 potestatem; quam ob causam tam crudelis sententia a facie regis esset egressa.* Scientes Chaldaei, quod decipulum super cunctos hariolos et ma-

(a) Amovimus hinc ad mss. nostrorum fidem subsequentes sacri textus versus, *Rex in æternum vivit: Sic somnium servis tuis, et interpretationem ejus tibi indicabimus. Et respondens Rex ait Chaldaei: Sermo recessit a me: qui perperam et contra S. Doctoris mentem subjungebantur, cum Syriacæ ipsimet scripti sint, atque adeo excludendi.*

(b) Pro hisce verbis, *Respondentes ergo, etc.*, mss. nostri hinc alia sacri textus substituunt, *Sermo*

agos qui erant in universa Chaldæa, Daniel et tres pueri saperent et intelligerent, celaverunt eos in interrogationem regis, ne præferrentur sibi in interpretationem somnii. Et ob hanc causam interrogavit Daniel de crudelitate sententiæ, qui causam periculi sui noscibat.

(Vers. 16, 17.) *Cum (d) ergo rem indicasset Arioch Danieli, Daniel ingressus rogavit regem, ut tempus daret sibi ad solutionem indicandam regi. Et ingressus est ad domum suam, Ananisque et Misaeli, et Azarise sociis suis indicavit negotium, etc.* Daniel tempus postulat: non quo tractatione et sagacitate mentis occulta perquireret; sed quo oculitorum Dominum precaretur. Et ideo Ananiam, et Misaelem, et Azariam jungit ad preces, ne solus de suo merito videantur præsumere: ut quorum erat commune discrimen, communis esset et oratio.

(Vers. 19.) *Tunc Danieli per visionem nocte mysterium revelatum est.* Somnium regis suo dicit somnio: immo et somnium, et interpretationem ejus, Dei revelatione cognoscit, quod demones ignorabant, sapientia sæculi scire non poterat. Unde et apostoli mysterium, quod cunctis retro generationibus fuerat ignoratum, Domino revelato, cognoscunt.

(Vers. 20.) *Et Daniel benedixit Deo cæli, et locutus est, etc.* Ad distinctionem eorum qui versantur in terra, et demoniacis artibus atque prestigis terrena deludunt, Daniel Deo cæli benedixit. Qui enim qui non fecerunt cælum et terram, peribunt.

(Vers. 21.) *Et ipse mutat tempora et ætates, et transfert regna atque constituit.* Non ergo miremur, si quando cernimus, et regibus reges, et regnis regna succedere, que Dei gubernantur et mutantur, et finiuntur arbitrio. Causasque singulorum novit ille qui conditor omnium est, et sæpe malos reges patitur suscitari, ut mali malos puniant: simulque subostendit, et generali disputatione preparat auditorem, somnium **630** quo vidit esse de mutatione et successione regnorum.

Dat sapientiam sapientibus, et scientiam intelligentibus disciplinam. Juxta illud quod scriptum est: *Audiet sapiens, et apponet sapientiam* (Prov. 1. 5). *Qui enim habet, dabitur illi* (Matth. xxv. 29); et animæ quæ fervet amore sapientiæ, libenter spiritus Dei infunditur. In perversam autem animam non introibit sapientia (Sap. 11).

(Vers. 22.) *Ipse revelat profunda et abscondita, et novit in tenebris constituta, et lux cum eo est.* Cui Deus revelat profunda, et potest dicere: *O profundum divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei* (Rom. xi,

quem tu, Rex, quæris, gravis est, nec reperitur quisquam qui inducat illum in conspectu regis, exceptis diis, quorum non est cum hominibus conversatio.

(c) Addunt mss. nostri, *quærebaturque Daniel et socii ejus ut perirent.*

(d) Priora hæc verba, *Cum ergo rem indicasset Arioch Danieli: tum integer alter versus, Et ingressus est ad domum suam, etc.*, in mss. nostris non habentur.

33), iste, habitante in se Spiritu, scrutatur etiam profunda Dei, et in profunda animæ suæ fodit altissimos puteos, et omnem terram egerit, quæ profunda aquas operire consuevit: servatque mandatum Dei, dicens: *Libe aquam de tuis vasis, et de puteorum tuorum fonte* (Prov. v. 15). Quodque sequitur: *Novit in tenebris constituta, et lux cum eo est:* tenebræ significant ignorantiam, et lux scientiam atque doctrinam. Itaque Deum ut perversa non cœlant, ita recta ambiunt, atque circumdant. Sive interpellandum est, quod tenebrosa mystica quæque et profunda significat, juxta illud quod legimus in Proverbiis: *Intelligit quoque parabolam, et tenebrosam sermonem, hoc ipsum significat quod in Psalmis legimus: tenebrosa aqua in nubibus aëris* (Ps. xvii. 12). Qui enim ad excelsa conscendit, et terrena deserens, instar avium tenuissimum aërem et ætheream quæque desiderat, iste nubes efficitur, ad quam veritas Dei pervenit, et quæ super sanctos pluvie consuevit: repletusque multitudinem scientiæ, habet multas aquas in corde suo tenebrosas et involutas caliginem, quam solus Moyses ingreditur (Exod. xxxiii), et loquitur Deo facie ad faciem, de quo scriptum est: *Posuit tenebras latibulum suum* (Ps. xvi. 12).

(Vers. 23.) *Tibi Deus patrum (a) meorum confessor, teque, laudo, quia sapientiam et fortitudinem dedisti mihi.* Non sui videatur meriti, quod impetravit, refert ad patrum justitiam et ad veritatem Dei, qui seminis eorum etiam in captivitate miseretur.

Et nunc ostendisti mihi quæ rogavimus te, etc. Quod quatuor rogant, uni **631** ostenditur: ut et arrogantiam fugiat, ne solus impetrasse videatur, et agat gratias, quod mysterium somnii solus audivit. (Vers. 24.) *Sapientes Babylonis ne perlas. Introduc me in conspectum* [Valg. conspectu] regis, et solutionem regi narrabo, etc. Imitatur clementiam Dei, qui pro persecutoribus deprecatur, et non vult eos perire propter quos fuerat periturus.

(Vers. 25.) *Inveni hominem de filiis transmigrationsis Judæ, qui solutionem regi annuntiet.* Dei gratiam ad suam refert diligentiam, et invenisse se dicit, cum Daniel ultra se obtulerit, ut introduceretur ad regem: in quo (b) ipse ostenditur nuntiorum qui cum bona nuntiant, sua videri volunt. Qui autem solutionem somnii reprobmittit, utique ante narraturus est somnium. Et nota quod de filiis Juda sit Daniel, non sacerdos, sicut in fine Belis fabula continet.

(Vers. 26.) *Putasne vere potes indicare mihi somnium quod vidi, etc.* Servat ordinem questionis, ut

(a) Sic habent Vatican. et Palatin. mss. sicque olim ad Vulgatam et Chaldaicam textus exemplar Victorius restituit: ratus, haud scio tamquam hunc argumentum, nostrorum, quod post Erasmus relinquit et Martianeus, de Theodotionis versione esso.

(b) Pro ἦτορ, Latine habet Vatic. mss. Palatin. typus.

(c) Vitiosè antea obtinebat ἦτορ, quod emendant mss. nostri, lamelæ ΘΙΤΑC pro ἦτορ minus recta scriptura pari consensu præferant. Sic reponendum monuerat et Montfaucon. ex scholio edit. Rom. τὸν

A primum somnium quod se magi ignorare responderant, et postea interpretationem quærat somnii: ut cum somnium audivit, et quæ viderat recognoverit, tunc credat, et interpretationi, quæ variam recipit conjecturam.

(Vers. 27.) *Mysterium quod rex interrogat, sapientes magi et harioli, et haruspices non queunt indicare regi.* Pro haruspiciibus, quod nos veritimus, in Hebræo GAZARENOS habet, quod solus Symmachus (c) ἠρακῆς interpretatus est, quos Greci solent ἠρακῆστους appellare: qui exta inspicunt, ut ex his futura prædicant. Mysterium autem vocans ordinem somnii revelati, ostendit quidquid occultum est, et ab hominibus ignoratur, posse mysterium nuncupari. Tollit quoque regi pravam suspicionem, ne humana æstimet inveniri posse solertia quod Dei solius notitiæ reservatur.

(Vers. 28.) *Sed est Deus in celo revelans mysteria.* Frustra igitur ab hominibus quæris [Al. querit], in terra, quod Deus solus novit in celo. Et occulte retrahens eum a multorum deorum cultu, ad unius Dei notitiam dirigit.

632 *Qui indicavit tibi, rex Nabuchodonosor, quæ ventura sint* [Valg. sunt in] novissimis temporibus. Absque adulationis vitio veritate sociata, blanditur ut regi: quod illi a Deo mysteria est revelata quæ novissimis temporibus sint ventura. Novissimi autem dies, aut ex eo numerandi sunt tempore, quo Danieli somnium revelatum est, usque ad consummationem mundi. Aut certe hoc sentiendum, quod universa interpretatio somnii tendat ad finem, in quo imago (d) statuaque quæ cernitur, contenta est.

Somnium tuum et visiones capituli tui in cubili tuo, hujusmodi sunt. Non dixit, visiones oculorum tuorum: ne quid putarem esse corporeum, sed capitis: *Sapientis enim oculi in capite ejus* (Ecl. ii. 14): in principali videlicet cordis, juxta illud quod in Evangelio legitur: *Beati mundo corde quoniam ipsi Deum videbunt* (Matth. v. 8). Et *Quid (e) cogitatis in cordibus vestris* (Ibid. v. 4)? Alii vero ex hujus occasione capituli τὸ ἠρακῆστὸν non in corde, sed juxta Platonem in cerebro suspiciantur.

(Vers. 29.) *Tu, rex, cogitare capisti in stratu tuo quid esset futurum post hæc.* Pro eo quod est, post hæc, soli LXX dies novissimos transtulerunt. Quod si ita legitur, sollicitius requiramus, ubi dies novissimi scripti sunt [Al. sint]; et redarguamus eos qui mundum non putant esse periturum. Nunquam enim dies appellarentur novissimi, si mundus esset æternus. Quodque dicitur: *Tu, rex, cogitare capisti,*

LXX in cap. ix. vers. 4: Γαζαρηνοὺς δὲ τοὺς τὰς θυσίας λειτουργούντας, ἦτορ γὰρ ἀπὸ Γαζαρηνοῦ θεωδοτίου ἐξέδοκεν. Ubi Theodotionis nomen positum pro Symmacho ex Hieronymo intelligas ms. Sangerm. habet, eas, male. Mox quoque eorumque ope mss. emendamus prædicant, cum esset antea corrupte prædicant.

(d) Idem mss. imago statuae quæ cernitur, etc.

(e) Supplet Victor. mala ex Fesulano ms. et Vulgata.

indicat causas somni: quod ideoreo ei Deus futurorum mysteria revelavit, quia ipse rex voluerit scire ventura, et ut Nabuchodonosor divina inspirationis miretur gratiam, non (a) solum quid in somnio viderit sed ante somnium quid tacitus cogitavit, exponit.

Et qui revelat mysteria, ostendit tibi quae ventura sunt. Illud quod in Evangelio legimus: *Qui solem suum oriri facit super malos et bonos* (Math. v. 45), etiam super Nabuchodonosor intelligimus esse completum. Tanta enim est clementia omnipotentis Dei, ut etiam Nabuchodonosor dispensationis suae quam mundum regit, **633** mysteria revelaret. Interrogamus eos qui diversas asserunt esse naturas, ejus naturae Nabuchodonosor intelligant, bonae an mala. Si bonae: cur impius dicitur? Si mala (ut certum est) cur malo atque terreno, id est, γοργών sua Deus sacramenta monstravit?

(Vers. 30.) *Militi quoque non in sapientia, quae est in me plasmam in cunctis viventibus, sacramentum hoc revelatum est: sed ut interpretatio regi manifesta fieret, et cogitationes mentis tuae scires.* Putaverat rex notitiam futurorum solertia mentis humanae posse comprehendere; et ideo sapientes Babilonis interficere jussit. Ergo Daniel eos excusavit qui dicere non poterant, et ipse invidiam fugit, ne quis aestimet, eum quae dicitur esse propria dixisse sapientia. Causa autem revelationis propheticæ, regis est desiderium, qui voluit ventura cognoscere. Ergo honorat regem, quando propter illius scientiam sibi dicit a Deo mysteria revelata. Et hoc considerandum, quod somnia in quibus aliqua ventura significantur, et quasi per nubillum veritas demonstratur, non pateant conjecturis et humanæ mentis arbitrio, sed Dei solius scientia.

(Vers. 31.) *Tu rex, videbas, et ecce quasi statua una grandis.* (b) Pro statua, id est ἀνδράκων, quod solum interpretatur est Symmachus, ceteri imaginem transulerunt, volentes hoc nomine similitudinem ostendere futurorum. Sequamur interpretationem propheticaem, et Danielis verba (c) interpretantes, quæ ab illo breviter dicta sunt, latius exponamus.

(Vers. 38.) *Tu es ergo caput aureum.* Caput, inquit aureum tu es, rex. Per quod ostenditur primum regnum Babilonium auro pretiosissimo comparatum.

(Vers. 39.) *Et post te consurget regnum aliud minus te, argenteum* [Vulg. tacet]. Medorum videlicet atque Persarum, quod argenti habet similitudinem, minus priore, et majus sequente.

Et regnum tertium æneum [Vulg. æreum], quod imberabit universæ terræ Alexandrum significat, et re-

(a) Idem non enim pro non solum ex quatuor mss. reposuit.

(b) Sed alios integros sacri textus versus subjungunt nostri mss. Porro pro ἀνδράκων: ab ἀνδρῶν nomine, antea legebatur ἀνδράκων, Ms. Sangerm. pro ἀνδράκων: quæ, inquit Montfaucon, si vera lectio sit, sane Hieronymus voci Græcæ terminationem Latinam dedit, ut eum prepositione pro quadraret. Palatinus posteriorem hic manum expertus andriante præfert Latinis litteris.

(c) Vatic. et Palat., calcantes.

agnum Macedonum, successorumque Alexandri Quod recte eneam dicitur: inter omnia enim metalla æs vocalis est, et tinnit clarior, et sonitus ejus longe lateque diffunditur, **634** ut non solum famam et potentiam regni, sed et eloquentiam Græci sermonis ostenderet.

(Vers. 40.) *Et regnum quartum erit veluti ferrum: quomodo ferrum comminuit et domat omnia, sic comminuet et conteret omnia hæc, etc.* Regnum autem quartum, quod perspicue pertinet ad Romanos, ferrum est quod comminuit et domat omnia. Sed pedes ejus et digiti ex parte ferrei, et ex parte sunt fictiles, quod hoc tempore manifestissime comprobatur. Sicut enim in principio nihil Romano imperio fortius et durius fuit, ita in fine rerum nihil (d) imbecillius: quando et in bellis civilibus, et adversum diversas nationes, aliarum gentium barbararum indigentur auxilio. In fine autem horum omnium regnorum auri, argenti, eris et ferri, abscissus est lapis Dominus atque Salvator, sine manibus, id est, absque coitu et humano semine, de utero virginali, et contritis omnibus regnis, factus est quos nunc magnus, et implevit universam terram: quod Judæi et impius Porphyrius male ad populum referunt Israel, quem in fine sæculorum voluit esse fortissimum et omnia regna conterere, et regnare in æternum.

(Vers. 45.) *Deus magnus ostendit regi quæ futura sunt postea: et verum est somnium, et fidelis interpretatio ejus.* Rursum revelationem somni, non sui dicit meriti, sed ut interpretatio regi manifesta fieret, et doceret regem, quod Deus solus esset colendum.

(Vers. 46.) *Tunc rex Nabuchodonosor cecidit in faciem suam, et Daniele adoravit: et hostias, et incensum præcepit ut sacrificarent ei.* (e) *Loquens ergo rex ait Danieli.* Hunc locum calumniatur Porphyrius, quod numquam superbissimus rex captivum adoraverit, quasi non et Lycæones ob signorum magnitudinem Paulo et Barnabæ voluerint hostias immolare. Error ergo gentilium, qui omne quod supra se est, deos putant, Scripturam non debet imputari (Act. xiv), quæ simpliciter refert universa quæ gesta sunt. Sed et hoc possumus dicere, quod causas adorandi et immolandarum hostiarum, et incensum atque sacrificii ipse rex exposuit, dicens ad Daniele: **635** (Vers. 57.) *Verè Deus vester Deus deorum est, et Dominus regum, et revelans mysteria, quoniam potuisti aperire hæc sacramenta.* Ergo non tam Daniele, quam in Daniele adorat Deum, qui mysteria revelavit. Quod et Alexandrum magnum regem Macedonum, in Pontifice Josaida fecisse (f) legimus. Quod

(d) Confer Præfationem libri xi in Ezechielem. (e) Rectius in Vatic. et Palat. mss. verba. Loquens ergo rex ait Danieli, desiderantur. (f) Et est quidem iterum lectu dignissima apud Josephum Antiquit. lib. xi. cap. 8. num. 5. facti ejus historia; et cum primis Alexandri responsum ad Parmenionem: οὗ τῶτον προσελάλησεν τὸν θεόν ἐπὶ οὐδὲν οὐδὲν τῶν ἀποστόλων ἀπέδωκεν τερτίηται. Non tunc adoravit, sed Deum, cujus ille summo sacerdotio decoratus est.

(d) Confer Præfationem libri xi in Ezechielem. (e) Rectius in Vatic. et Palat. mss. verba. Loquens ergo rex ait Danieli, desiderantur.

(f) Et est quidem iterum lectu dignissima apud Josephum Antiquit. lib. xi. cap. 8. num. 5. facti ejus historia; et cum primis Alexandri responsum ad Parmenionem: οὗ τῶτον προσελάλησεν τὸν θεόν ἐπὶ οὐδὲν οὐδὲν τῶν ἀποστόλων ἀπέδωκεν τερτίηται. Non tunc adoravit, sed Deum, cujus ille summo sacerdotio decoratus est.

si displicet hoc, dicendum est Nabuchodonosor signorum magnitudine et stupore confusum, quid faceret ignorasse, ut qui Dominum verum intelligebat et Dominum regum, et servum ejus adoraret, et illi adoleret incensum.

(Vers. 48.) *Tunc rex Daniele in sublime extulit, et munera magna, et mulla dedit ei, (a) et constituit eum principem super omnes provincias Babilonis, etc.* Et in hoc calumniatur Ecclesiæ prophetam reprehendere nititur, quare non recusavit munera, et honorem Babilonium libenter suscepit: non considerans ideo regem vidisse somnium, et interpretationis mysteria per puerum revelata, ut Daniel cresceret, et in loco captivitatis princeps omnium fieret Chaldeorum, et Dei omnipotentia nosceretur. Quod quidem et in Joseph apud Pharaonem et Ægyptum factum legimus (Gen. xli): et in Mardocheo apud Assuerum (Esther, vii), ut in utraque gente habent captivi et (b) peregrinantes Judæi solatia, videntes hominem gentis suæ Ægyptiorum esse principem vel Chaldeorum.

(Vers. 49.) *Daniel autem postulavit a rege, et constituit super opera provinciarum Babilonis Sedrach, Misac, et Abdenago.* Ipse autem Daniel erat in foribus regis. Non obliviscitur eorum cum quibus Dominum deprecatus est, et qui secum periclitati fuerant. Itaque facit eos judices provinciarum: ipse autem a regis latere non recessit [Al. recessit].

(Cap. III. — Vers. 1.) *Nabuchodonosor rex fecit statuum auream altitudine cubitorum sexaginta, latitudine cubitorum sex.* Velox oblivio veritatis, ut qui dudum servum Dei, quasi Deum adoraverat, nunc statuum sibi fieri jubeat, ut ipse adoretur in statua Quod autem aurea **636** (c) sit, et infiniti ponderis, illud in causa est, ut stuporem videntibus creet, et res inanimata adoretur ut Deus, dum unusquisque suam consecrat avaritiam. Datur autem per occasionem captivorum barbaris nationibus salutis occasio (Coloss. iii): ut qui primum per Danielis revelationem potentiam cognoverant unius Dei, in tritum peiorum quoque fortitudine discant mortem contemnere [Al. debere contemni], et idola non colere.

(Vers. 1.) *Et statuit eam in campo Dura provinciarum Babilonis.* Pro Dura, Theodotio, Deira, Symmachus (d) Duram, LXX περιβολον transulerunt, quod nos vivarium vel conculsum locum dicere possumus.

(Vers. 2.) *Itaque Nabuchodonosor rex misit ad congregandos satrapas, magistratus et judices, duces et tyrannos, et præfectos (e) omnesque principes regionum Excelsa periculosius stant, et citius corrunt quæ sublimia sunt. Principes congregantur ad adorandum statuum, ut per principes seducantur et gentes.*

(a) Reliquum versiculum mss. nostri sufficiunt. (b) Idem mss., peregrinantes ex Judæis.

(c) Victor, sit, ex tribus Florentina mss. excudit.

(d) Antea eat Duram, sicut revera et unus e nostris mss. præferbat. Placuit vero Montfauconii sententia, qui putat factum m. ex lineola, quæ in an-

Qui enim divites sunt et potentes, dum timent careere divitiis et potentia, facilius supplantantur. Seductis autem magistratibus, subditi populi majorum exemplo pereunt.

(Vers. 4, 5.) *Et præci clamabat valenter: Nobiscitur, populis, tribubus et linguis, in hora qua audieritis sonitum tubæ, etc.* Non quo omnes populi universarum nationum in campo Dura potuerint congregari, et adorare statuum auream, sed quo in principibus cunctarum gentium, omnes gentes et populi adorasse credantur. Omnem Scripturam sanctam mente percurrens (nisi tamen me fallit oblitio) nequaquam reperio, quod sanctorum quisquam Deum cadens adoraverit: sed quicumque idola, et demones, et res illicitas adoraverit, eadem dicitur adorare, ut in presenti loco non semel, sed crebrius. Et in Evangelio diabolus loquitur ad Dominum: *Hæc omnia dabo tibi, si cadens adoraveris me* (Math. iv, 9). Sed et hoc dicendum: omnes hæreticos qui fulgore eloquentiæ secularis falsum dogma componunt, auream statuum facere, et **637** quantum in se est, persuasione compellere, ut eadentes adoret idolum falsitatis.

(Vers. 7.) *Post hæc igitur statim ut audierunt omnes populi sonitum tubæ, fistulæ, etc.* Eodem sensu accipiendum quo supra, ut omnes populos intelligamus in principibus. Neque enim adesse universam simul poterant nationes.

(Vers. 8.) *Statimque et ipso tempore accellerunt viri Chaldaei accusaverunt Judæos, etc.* Quos propositos in Baylone regis operibus invadebant, et offendebantur peregrino cultu, et aversione idolorum, nacti occasionem criminantur ad regem. Denique sequitur.

(Vers. 12.) *Sunt ergo viri Judæi quos constituiti super opera provinciarum Babiloniæ, Sedrach, Misac, et Abdenago, qui contempserunt decretum [Vulg. viri isti contempserunt, rex, decretum] tuum. Et quodammodo sic loquuntur: Quos prætulisti nobis et captivos ac servos principes esse fecisti, hi elati in superbiam, tua præcepta contemnunt, deos tuos non colunt, et statuum auream quam exoristi, non adorant. Quod in principio hujus visionis diximus, hic manifestius approbatur, alios esse deos Nabuchodonosor, et aliam statuum auream quam in cultum sui jussit erigi: nam et in consequentibus ipse rex loquitur:*

Deos meos non colitis, et statuum auream quam constitui, non adoratis etc. Alii hanc dicunt Scripturam sanctæ consuetudinem, ut num idolum appellet pluraliter, ut est illud in Exodo de vitulo: *Isti sunt dii tui, Israel, qui educaerunt te de terra Ægypti* (Exod. xxxii, 4). Et in Regum volumine, Jeroboam ponens aureum

figuiss. Sangermanens. supra ponit Duram, cum tamen accentum ibi indices, non m. Verterit Symmachus δουρῶν, Theod. δειρῶν, Vatic. mss.: Theodotio, ΔΕΙΡΑ; Sym., ΔΡΥΜ.

(e) Verba omnesque principes regionum, Vatic. et Palat. mss. supplent.

vitulum in Bethel, idola fecisse narratur (III Reg. xii). E contrario multa daemonia singulari numero appellatur, ut in Isai: *Inclina se, et adorat illud, et votum faciens dicit: Deus meus es tu* (Isai. xlv, 17).

(Vers. 14.) *Prostratini vos, et adorare statuum quam feci.* Quamquam in furore præcepit adduc pueros, tamen dat spatium penitentiæ, ut si ceciderint et adoraverint, prior culpa veniam consequatur: sin autem adorare contempserint, præsens pena sit fornacis ardentis.

(Vers. 15.) *Et quis est deus qui eripiat vos de manu mea?* etc. Ille videlicet cuius servum dudum adorasti, quem vere Deum deorum, et Dominum regum esse dixisti.

638 (Vers. 16.) *Nabuchodonosor rex, non oportet nos de hac re respondere tibi.* In Hebræo non habet *regem*, (sicut in LXX, ne adulari viderentur impio, aut regem vocare eum qui ad iniqua compelleret. Quod si quis contentiosus *regem* quoque legerit: dicemus eo non procaeter regem ad effusionem sui sanguinis provocare, sed ita reddere regi honorem debitum, ut Dei cultus non lædatur. Quod autem aiunt: *Non oportet nos de hac re respondere tibi.* Ille sensus est: non debes audire verba, quorum jam rebus ipsis probabis fortitudinem atque constantiam.

(Vers. 17.) *Ecce enim Deus noster quem colimus, potest eripere nos de camino ignis ardentis et de manibus tuis, o rex, liberare.* Unde se putaverat terere pueros, inde cernit in eis materiam fortitudinis. Nec in longum differunt, sed in præsens sibi pollicentur *auxilium* dicentes: Ecce enim Deus noster quem colimus, ipse nos et de eo, quod minaris incendio, et de tuis potest manibus liberare.

(Vers. 18.) *Quod si noluerit:* Pulchre ad id quod dixerat: *Potest eripere nos*, non intulit contrarium, *si non poterit, sed si noluerit:* ut non impossibilitatis Dei, sed voluntatis sit, si perierint.

Notum tibi sit, rex, quia deos tuos non colimus, et statuum auream quam erexit, non adoramus. Sive statuum, ut Symmachus, sive imaginem auream, ut ceteri translulerunt, voluerimus legere, cultores Dei eam adorare non debent. Ergo iudices et principes sæculi, qui imperatorum statuas adorant, et imagines, hoc se facere intelligant, quod tres pueri facere nolentes placuerunt Deo. Et notanda proprietates, *Deos coli, imaginem adorari dicunt, quod utrumque servis Dei non convenit.*

(a) Verba sicut in LXX. mss. nostri non agnoscunt (b) Hæc vero, et *aspectus faciei illius commutatus est:* idem mss. sufficit.

(c) Quæ hinc subsequitur, sacri textus perioopen mss. nostri ignorant, nec eam subnexa postulat expositio.

(d) Idem mss. et Vulg., cum *braccis*.
(e) Corruptum *Σαρδρα* est τῶν LXX. Pollucis, Hesychii, Photii, aliorumque. Rectum *σαρδρα* Aquilæ, Theodotionis atque Arabum. Nec est cur vo-

(Vers. 19.) *Tunc Nabuchodonosor repletus est furore, (b) et aspectus faciei illius commutatus est.* In quibusdam psalmis tituli prænotantur: *Pro his qui commutabuntur.* Sermo igitur commutationis ambiguus est, et de bono in malum, et de malo in bonum. Neque enim commutatio vultus Nabuchodonosor bonæ parti poterit coaptari. Licet quidam et inscriptionem Psalmorum de bono ad malum referant: quod hi qui naturaliter debuerant intelligere Deum, contra **639** Christum et sanctos ejus perturbatione mentis et furore mutati sunt.

(Vers. 20.) *Et præcepit ut succenderetur fornax septuplum, quam incendi conserverat: (c) et viris fortissimis de exercitu suo jussit ut ligatis pedibus Sedrach, Misac, et Abdenago, mitterent eos in fornacem ignis ardentis.* Quasi non posset simplex et solitus ignis trium puerorum consumere corpora: sed furor et ira quæ insaniam proxima est, modum tenere non potest. Et vult eos multiplicis pœnæ comminatione terrore, quos paratos videbat ad mortem.

(Vers. 21.) *Et confestim viri illi vinciti (d) braccis suis, et tiaribus, et calciamentis, et vestibus, missi sunt in medium fornacis ignis ardentis, etc.* Pro *braccis* (כרבל) quas Symmachus *ἐνδοκίμα*: interpretatus est, Aquila et Theodotus *saraballa* dixerunt: et non ut corrupte legitur (e) *sarabara*. Lingua autem Chaldeorum *saraballa* crura hominum vocantur et *tibiæ*: et ὀποὺντες etiam braccæ eorum quibus crura teguntur et tibiæ, quasi crurales et tibiæ appellatæ sunt. Tiaræ autem verbum Græcum est, et usæ versum in Latinum: de quo et Virgilius (*Æneid. vii*):
Sceptraque sacerque tiaræ.

Est autem genus pileoli quo Persarum Chaldeorumque gens utitur.

(Vers. 22.) *Porro viros illos qui miserant Sedrach, Misac, et Abdenago, interfecit flamma ignis.* Eos viros scilicet de quibus supra dixerat: *Et viris fortissimis de exercitu suo jussit ut, ligatis pedibus Sedrach, Misac, et Abdenago, mitterent eos in fornacem ignis ardentem* [Al. ardentis]. Non ergo fortuito quocumque ministros perdidit Nabuchodonosor, sed viros fortes de toto exercitu suo et ad bella promptissimos: ut non solum miraculum [Al. miraclo] pertimesceret, sed exercitus sui damna sentiret.

(Vers. 23.) *Viri autem hi res [Vulg. addit tū est] Sedrach, Misac, et Abdenago ceciderunt in medio camino ignis ardentis colligati. Et ambulabant in medio flammæ laudantes Deum, et benedicentes Domino.*

originem, quam a Persica lingua plerique derivant, alius repetamus, Monerat Drusius minus recte scriptum esse in Hieronymi *Saraballa* cum duplici, cum unicum duxat sit in scriptura Chaldaica, *סרבל*. Confer que annotavimus epistola prima ad Innocentium num. 9. Nam ex varia hujus vocabuli scribendi ratione varia etiam orta interpretatio est. Isidorus lib. xix, c. 23, refert, alii significare *tygmina capitum*, alii *fluca ac sinuosa vestimenta*, quod et ipsi placet.

Stans autem Abarias oravit sic, aperiensque os suum in medio 640 ignis ait: Grande miraculum, ligati mittuntur in fornacem, et cadunt in medium ignis præcipites: ardent vincula quibus ligati sunt, et victorum corpora timens flamma non tangit. Hocque Hebræi legunt: *media quæ sequuntur usque ad finem Cantici trium puerorum, in Hebræo non habentur: de quibus ne omnino præterisse videamur, pauca dicenda sunt.*

(Vers. 26.) *Benedictus es, Domine Deus patrum nostrorum, et laudabile [Al. laudabilis] et gloriosum nomen tuum in sæcula, quia justus es in omnibus quæ fecisti nobis [Vulg. in nobis], (a) etc.* Quando diversis premimur angustiis, ex toto cordis hoc loquamur affectu, et quidquid nobis acciderit, juste nos sustinere fateamur, ut compleatur in nobis illud quod scriptum est: *Exsultaverunt et lætatae sunt filie Judæ in omnibus iudiciis tuis, Domine* (Ps. xvi, 8).

(Vers. 29.) *Peccavimus enim et inique egimus recedentes a te, et deliquimus in omnibus.* Et certe tres pueri non peccaverant, nec ejus ætatis erant quando ducti sunt in Babylonem, ut propter sua vitia punirentur. Ergo quomodo hi ex persona populi loquantur: sic illud Apostoli legendum est: *Non enim quod volo, hoc ago: sed quod nolo, illud operor* (Rom. vii, 19), et cætera que in eodem loco scripta sunt.

(Vers. 37.) *Quoniam, Domine, imminuit sumus plusquam omnes gentes, et sumus humiles in universa terra hodie propter peccata nostra, et non est in tempore hoc princeps, et Propheta, et dux. (b) etc.* His versiculis utendum est, si quando Ecclesiam propter peccata populi, sanctorum virorum et magistrorum qui in lege Dei doctissimi sunt, sustinent penuriam, et quando in persecutionibus non offertur sacrificium et oblatio. Quidam hunc locum et ad colestem refe-

(a) Addunt nostri mss., et *universa opera tua vera, et via tua recta, et omnia judicia tua vera. Judicia enim vera fecisti iuxta omnia quæ induxisti super nos.*

(b) Hic quoque addunt, *neque holocaustum, neque sacrificium, neque oblatio, neque incensum, neque locus primitiarum coram te, ut possimus invenire misericordiam.*

(c) Plotinus, et post eum Apollinarius episcopus ejusmodi stultam sententiam effutierunt, hominem scilicet ex tribus substantiis compositum fuisse, ex carne anima et spiritu, sive ut Nemesius refert in lib. de Nat. Hom. cap. 4, ex anima, corpore et intelligentia. Sed et Didymum quoque reprehendit S. Augustinus lib. de Eccl. Dogm. cap. 20, quod spiritum, tertium quidpiam in hominis substantia esse opinatus est. reeole. Hieronymi nostri epist. ad Hedibiam quæst. 42. Quod hic subdit *excepto Spiritu sancto, Catholicam infert doctrinam, in hominibus scilicet justis præter animam inhabitare Spiritum sanctum.*

(d) Minus, opinor, recte nostri mss. *Napta* legunt, hac fomis specie scribi, nulla hodie, neque in fragmentorum collectione superest mentio. Jacturam scire poterunt auctores alii, quos inter Iululentissime Ammianus Marcellin. cui *Oleum medicum* dicitur lib. xxiii: *In hac, ait, regione oleum conficitur Medicum, quod illitum telum, si omissum lentius laxiore arca (nam ita exlinguitur rapido) hæserit usquam, tenaciter cremat: et si aqua voluerit abluere*

runt Jerusalem, quod animæ ad terrena delapsæ, et in loco lacrymarum et confusionis positæ, plangent antiqua delicta, et cætera quæ prophætalis sermo complectitur: sed hæc non recipit Ecclesia Dei.

(Vers. 39.) **641** *Sed in anima contrita et spiritum humilitatis suscipiamur, sicut in holocausto arietum et taurorum, etc.* Et ex præsentis loco, et ex eo quod sequitur: *Benedicite, spiritus et animæ iustorum, Domino.* Et in Psalmis: *Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum et humilitatum Deus non despicit* (Ps. l, 19), sunt (c) qui alium velint esse spiritum in homine, excepto Spiritu sancto, et aliam animam. Sed laborandum eis erit, quomodo absque carne et gratia Spiritus sancti dæi substantiæ, et duo interiores homines in uno homine esse dicantur.

(Vers. 46.) *Et non cessabant qui miserant eos ministri regis succendere fornacem naphthæ, et stupa.* Salustius (d) scribit in historiis, quod naphthæ sit genus fomitis apud Persas quo vel maxime nutriant incendia. Alii esse olivaram quæ projiciuntur cum amurea arefacta, *naphtham* appellari putant: unde et Græce *ναφθα* dicitur ab eo quod *ναφθ*, id est, ignem nutriat.

(Vers. 49.) *Angelus autem Domini descendit cum Azaria et sociis ejus in fornacem, et excussit flammam ignis de fornace, etc.* Oppressa perturbationibus animæ, et variis molestiis occupata, cum hominum desperaverit auxilium, et tota ad Dominum fuerit mente conversa, descendit ad eam angelus Domini, scilicet, servo divinus, et excutit flammæ æstuantis ardores: ut nequaquam ignita facula inimici cordis nostri arcana penetrent, nec illius fornacis claudamur.

(Vers. 57, 58.) *Benedicite, omnia opera Domini, Domino: laudate et superexaltate eum in sæcula.* Be-

quisquam, æstus excitat aciores incendiiorum: nec remedio ullo quam jactu pulveris consopitur. Paratur autem hoc modus: Oleum vis communis herba quadam infectum condunt harum rerum periti, ad diuturnitatem servantes, et coalescens durant ex metoria venæ naturalis similis oleo crassioris. Quæ species gignitur apud Persas, quam, ut diximus, *Naphtham* vocabulo appellaverunt gentes. » Etruscum eodem libro. » Hic et *Naphthæ* gignitur, picea specie glutinosa, similisque ipsa quoque bitumini: cui etiamst avicula insederit brevis, præpedito volatu, submersa penitus evanescit, et cum hoc liquor ardore cooperit genus, nullum invenit huiusmodi mens, præter pulverem, existigendi commentum. » Philinus quoque lib. i, (c) 195, cum de limo quam Malthanam vocant, dixisset, subdit: *Similis est natura Naphthæ, ita appellatur circa Babylonem, et in Antisaginis Parthiæ, profuens, bituminis liquidi modus. Huius magna cogatio ignium, transilientique protinus in eam udecumque visam. Ita ferunt, a Mædæ pellicem crematam, postquam sacrificata ad aras accesserit corona igne rapta. » His addas et Græcis Strabonem lib. xvi, ubi ex Eratosthene, Asphalti tradit alteram esse speciem, quam *Naphtham* vocant, ejusque admirabilem vim flammæ describit. Sed et Plutarch. in Alexandro. Niphilinus ex Dione, Dioscorides lib. i, Procopius lib. v de Bello Vandal., Suidas non uno in loco, alique de *Naphthæ* loquuntur, quos describere non vacat.*

medicite, angeli Domini, Domino: laudate et superexaltate, etc. Generali laudatione præmissa, quod omnis creatura debeat laudare Dominum, in consequentibus per partes singulas cohortatur **642** angelos et coelos, aquas atque virtutes, solem et lunam, imbrem et rorem, spiritum, ignem et æstum, frigus et cauma, et cætera quæ longum est texere: ita ut fontes quoque et maria, et cete et volucres, bestiasque et pecora ad laudem Domini provocet, et filios hominum, et post omnes hominum genus Israellem, et de ipso Israel sacerdotes et servos Domini, spiritus animasque iustorum, sanctos et humiles corde: Et ad extremum Ananiam, Azariam, Misacem, qui ad laudem Domini præsentis beneficio provocantur. Omnis autem creatura non voce, sed opere laudat Dominum, quia ex creaturis consequenter creator intelligitur, et in singulis operibus atque affectibus Dei magnificentia demonstratur.

(Vers. 87.) *Benedicite, sancti et humiles corde*, etc. Humilitatem cordis habere, et præsens versiculus docet, et illud quod in Evangelio dicitur: *Discite a me quia mitis sum et humilis corde*, et *invenietis requiem animabus vestris* (Mat. xi, 29). Cordis autem illa est humilitas, quæ in alio loco paupertas spiritus appellatur: ut non erigamur superbia, nec facta gloriam humilitate queramus: sed toto corde inclinemur. Hucusque de Theodotionis editione pauca perstrinximus, confessionis et laudum trium puerorum quæ non habentur in Hebræo: exinde sequamur Hebraicam veritatem.

(Vers. 91.) *Tunc Nabuchodonosor rex obstupuit, et surrexit prope, et ait optimabus suis: Nonne tres viros misimus in medium ignis compeditos*. Punitis principibus, rex corripitur, ut vivens glorificet Deum. Interrogat autem optimates suos, quorum accusatione et consilio tres pueros in ignem fornacis miserat, ut, illis respondentibus se misisse tres pueros in fornacem, iste eis (a) nuntiet et ostendat.

(Vers. 92.) **643** *Qui respondentes regi dixerunt: Vere rex. Respondit rex. [Vulg. tacet rex], et ait: Ecce ego video viros quatuor solutos, et ambulantes in medio ignis: et nihil corruptionis in eis est, et species quarti (b) similitudo filii Dei*. Rursum dicam: O quam sapiens ignis, quam inenarrabilis Dei potentia: vinculis stricta sunt corpora, uruntur vincula, corpora non uruntur. Speciem autem quarti quem similem dicit filio Dei, vel angelum debemus accipere, ut Septuaginta transtulerunt, vel certe, ut plerique arbitrantur, Dominum Salvatorem. Sed nescio quomodo rex impius Dei Filium videre mereatur. Ergo juxta Symmachum qui interpretatus est: *Speciem autem quarti similitudo fitiorum, non Dei, sed deorum: angeli sentiendi sunt, qui et filii, et deorum vel Dei filii sæpissime nuncupantur*. Hoc juxta historiam. Ceterum in typo præfiguratur iste angelus sive filius Dei Dominum nostrum Jesum

(a) Victorius, quartum hic inserit, sive eis quartum nuntiet, etc. Sed mss. minime suffragantibus.

Christum, qui ad fornacem descendit inferni, in quo clausus, et peccatorum et iustorum anime tenebatur, ut absque exustione, et noxa sui eos qui tenebantur inclusi mortis vinculis liberaret.

(Vers. 93.) *Tunc accessi Nabuchodonosor ad ostium fornacis ignis ardentis, et ait: Sedrach, Misac, et Abdenago servi Dei excelsi, egredimini et venite*. Statimque egressi sunt Sedrach, Misac, et Abdenago de medio ignis. Pavore perterritus, non per nuntios querit a pueris, sed ipse eos ex nomine vocat, servos Dei excelsi appellans, et petens ut ad se egrediantur quos victos in fornacem miserat.

(Vers. 95.) *Benedictus Deus [Vulg. addit eorum] Sedrach [Vulg. addit videlicet], Misac, et Abdenago, qui misit angelum suum, et eruit servos suos qui crediderunt in eum*, etc. Quem supra filium Dei, hic angelum vocat, quamquam [Al. qui] in superioribus similitudo filii Dei non veritas appellata sit. Rursum ergo Nabuchodonosor Dei confessionem recipit, et damnata idolis laudat tres pueros, qui noluerunt servire et adorare omnem Deum, excepto Deo suo, et miratur quod sanctos Dei ignis tangere non potuerit. Quod autem ait:

(Vers. 96.) *A me ergo propositum [Vulg. positum] est hoc decretum: ut omnis populus, tribus et linguarum quæcumque locutus fuerit blasphemiam contra Deum Sedrach, Misac, et Abdenago, **644** disperat, et domus ejus vastetur. Neque enim est Deus alius qui possit ita salvare*. Quidam pessime ad diabolum referunt, quod in consummatione, et fine mundi etiam ipse recipiat notitiam Dei, et omnes ad penitentiam cohortetur, et vult volente esse regem Ninive qui novissime descendit de throno superbia, et humilitatis præmia consecutus sit.

(Vers. 97.) *Tunc rex promovit Sedrach, Misac et Abdenago in provincia Babylonis*. Qui dicunt supra tres pueros non iudices provinciarum, sed præfectos operum singulorum fuisse in Babylone, hic volunt etiam eos provinciarum iudices constitutos.

(Vers. 98 sequ.) *Nabuchodonosor rex omnibus populis, gentibus, et linguis, qui habitant in universa terra: pax vobis multiplicetur. Signa et mirabilia facti apud me Deus excelsus: placuit ergo mihi prædicare ejus signa, quia magna sunt, et mirabilia ejus, quia fortia, et regnum ejus, quia (Vulg. tacet quia) regnum sempiternum, et potestas ejus in generatione et generationem*. Epistola Nabuchodonosor in propheta volumine ponitur: ut non fictus ab alio postea liber sicut sycophanta (Porphyrus) mentitur, sed ipsius Danielis esse credatur.

(Cap. IV. — Vers. 1.) *Ego Nabuchodonosor quietus eram in domo mea, et florens in palatio meo*. Historia quidem manifesta est et non magna interpretatione indiget, quod ad offensam Dei Nabuchodonosor versus in amentiam, septem annis inter bruta animalia vixerit, et herbarum radicibus alitus sit,

(b) Victor, similis filio Dei ad Vulgatæ lectionem, subnexa expositione tantum non renuente.

ac postea misericordia Dei restitutus in regnum, A quo et glorificaverit regem coeli, quia omnia opera ejus vera; et vis ejus judicia, et gradientes in superbia potest humiliare. Sed qui volunt per Nabuchodonosor contrariam intelligere fortitudinem, de qua Dominus loquitur in Evangelio: *Videbam Satanam quasi fulgur calentem de celo* (Luc. x, 18). Et Joannes in Apocalypsi, quod draco cadens in terram, tertiam partem stellarum secum traxerit (Apoc. xii). Et Isaias: *Quomodo cecidit Lucifer, qui mansoriebatur* (Isai. xiv, 22)? asserunt nequaquam potuisse fieri, ut feno per septem annos vesceretur homo qui nutritus est in deliciis, et septem annis absque ulla laceratione corporis sui inter bestias vixerit. Et quomodo amenti homini per septem annos **645** imperium reservatum sit, regnumque potentissimum absque rege tanto tempore fuerit: aut si alius illi successerit in regnum, cujus concordia æstimandum sit, ut cederet imperio, quod tanto tempore possidebat: præsertim cum historiæ Chaldaeorum nihil tale continent; nec potuisse fieri, ut qui de minoribus scriperant, majora reticerent. Hec autem omnia (a) querunt et replicant: ut cum historia non steterit, per Nabuchodonosor diabolus significetur. Quod nos nequaquam recipimus, ne omnia que legimus umbræ videantur et fabulæ. Quis enim amentes homines non cernat instar brutorum animalium in agris vivere locisque sylvestribus? Et ut enota præteream, cum multo incredibiliora, et Græca et Romana historia accidisse hominibus prodiderint; Scyllam quoque et Chimeram, Hydram, atque Centauros, aves et feras, flores et arbores, stellas et lapides factos ex hominibus narrat fabulæ: quid mirum est si ad ostendam potentiam Dei, et humiliandam regum superbiam, hoc Dei judicio sit patratum? Quietus eram in domo mea, et florens in palatio meo, sive in throno, ut interpretatus est Theodotus. Domum autem diaboli, qui sensum sequuntur contrarium, mundum istum intelligunt. De quo et in Evangelio ipse loquitur ad Salvatorem: *Hec omnia mihi tradita sunt* (Mat. iv, 9). Et Apostolus dicit: *Mundus in maligno positus est* (I. Joan. v).

(Vers. 2.) *Somnium vidi quod perterruit me: et cogitationes mee in stratu meo, etc.* Respondente quale somnium viderit contraria fortitudo: nisi forte omne quod in hoc mundo habere videtur, umbra D et somnium est.

Et visiones capitis mei conturbaverunt me. Nota

(a) Ita quibus utitur mss. et Vict. ex vastioribus vulgatis præferunt. Martian. cum Erasmo, querant et replicant.

(b) Palat. Omissio reliquo versu, continuo subdit: *Ceteri similiter, exceptis LXX, qui hæc omnia nescio qua ratione præterierunt. Unde judicio, etc.*

(c) Non collegam, sed alterum, sive non *εταίρον* sed *εταίρον* legerunt veteres, et nominatim Chrysostomus ac Theodoretus. Estque illa interpretatio, sive qua amicum aut collegam præfert, longiora Chaldaica veritate: quare visus est doctis viris Hieronymus

quo et Nabuchodonosor visiones non oculorum et cordis, sed capitis averit: quia propter gloriam servorum Dei futurorum illi mysteria revelantur. (Vers. 6.) *Donec collega ingressus est in conspectu meo Daniel, (b) cui nomen Balthasar secundum nomen Dei mei*. Exceptis LXX **646** translatoribus, qui hæc omnia nescio qua ratione præterierunt, reliqui, (c) collegam interpretati sunt. Unde judicio magistrorum Ecclesie, editio eorum in hoc volumine repudiata est; et Theodotionis vulgo legitur, quæ et Hebræo, et ceteris translatoribus congruit. Unde et Origenes in nono Stromatum volumine asserit se que sequuntur ab hoc loco in propheta Daniele, non juxta Septuaginta interpretes, qui multum ab Hebræo veritate discordant, sed juxta Theodotionis editionem discernere.

Qui habet spiritum deorum sanctorum in semetipso: et somnium coram ipso locutus sum, etc. Pro eo quod hic dicitur, deorum sanctorum, lingua Chaldaica, qua scriptus est Daniel, legitimus ELAN CADISIN קדישין קדישין quod Deos sanctos, et non Deum sanctum significat, ut Theodotus interpretatus est. Nec mirum si erret Nabuchodonosor; et quidquid super se cernit, non Deum, sed deos arbitretur. Denique et in consequentibus: *Balthasar, inquit, princeps hariolorum, quem ego scio quod spiritum deorum sanctorum habebat in te*. Balthasar princeps hariolorum sive incantatorum, ut alii interpretati sunt. Non mirum si princeps hariolorum omnium constitutus sit, qui ad præceptum regis sapientiam didicerat Chaldaeorum; et decuplum omnium sapientior fuerat inventus. Queramus ab his qui in hac visione non recipiunt historiam, qui iste sit Nabuchodonosor qui somnium viderit; et quis Daniel qui somnium ejus edisserat, et ventura prædicat: et quomodo hic ipse Daniel, qui utique juxta eos, sancta intelligenda est fortitudo, a Nabuchodonosor princeps hariolorum ejus constituitur et collega appellatur?

(Vers. 7.) *Videbam, et ecce arbor in medio terræ, et altitudo ejus nimia, etc.* Non solum Nabuchodonosor rege Chaldaeorum, sed de omnibus impiis propheta loquitur: *Vidi impium superexaltatum, et elevatum sicut cedros Libani* (Ps. xxxvi, 35): qui non virtutum magnitudine, sed sua elevatur superbia: et ideo exciduntur, et corrunt. **647** Unde bonum est illud sectari quod Dominus docet in Evangelio: *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde* (Matth. xi, 29). Quod autem ait juxta Theodotio-

codicibus usus parum emendatis, ut acciperet collegam pro altero sive *εταίρον* pro *εταίρον* in Græco legitur. Potuit vero Nabuchodonosor Daniellem eo nomine collegam voluisse appellare, quia alterius et secundus a rege esset. Notum quippe illud Clementis Alexandr. effatum Con. secundo *ὁ δὲ ἑταίρος ἑταίρος ἑταίρος*. Denique Origenes homil. 18 in Numeros, *Relegamus ea que in Daniele scripta sunt de ipso Daniele, et tribus amicis ejus: scriperat Græce ἑταίρος*.

nem, τὸ ὕψος, id est, altitudo ejus, sive ἡ (a) ὑψότης, ut postea ipse interpretatur est, id est, dominatio, pro quo nos veritatis, aspectus ejus, iidem contemptiores historie calumniantur, quod nequaquam dominatio Nabuchodonosor regis orbem terrarum possederit. Neque enim Græcis et Barbaris, cunctisque Septentrionis et Occidentis nationibus imperavit, sed tantum Orientis provincias tenuit, id est Asiam; non Europam et Libyam. Ex quo intelligi voluit cuncta ad diabolum referenda esse: cum hæc omnia nos hyperbolice dicta debeamus accipere, ob superbiam regis impii, qui tantum gloriatur in Isaia (Cap. xiv), ut cælum se tenere jactet, et orbem terrarum quasi nidum et ova volucrum.

(Vers. 10, 11.) Et ecce vigil et sanctus de caelo descendit, clamavitque fortiter, et sic ait: Succidite arborem, et præcidite ramos ejus, etc. Pro vigili Theodolito ipsum Chaldaicum verbum posuit HIA, quod per tres litteras AN, ION et ARS scribitur: significat autem angelos quod semper vigilent; et ad Dei imperium sint parati. Unde et nos crebris perorationibus imitatur angelorum officia. Et de Domino dicitur: Non dormitabit, neque dormiet qui custodit Israel (Ps. cxx, 4). Denique in consequentibus legitur. In sententia vigiliam, hoc est, angelorum, decretum: et sermo sanctorum et petitio. Consuetudo autem Græci (b) Latinique sermonis ἰπνι vocat, quæ per multicolorem arcum ad terras descendere dicitur.

(Vers. 16.) Tunc Daniel ejus nomen Balthasar, cepit intra semetipsum tacitus cogitare quasi hora una: et cogitationes ejus conturbabant eum. Respondensque rex ait: Balthasar, somnium, et interpretatio ejus, non conturbet te. Respondit Balthasar et dixit. Tacitus intellexit Daniel somnium esse contra regem: et timore cordis vultu pallore signabat: dolebatque pro eo qui et plurimum honoris detulerat. 648 Et ne videretur insultare atque letari contra hostem regem: denique detestatus id quod intelligebat, loquitur ad eum.

Domine mi (c) somnium hoc his qui te oderunt, et interpretatio ejus hostibus tuis sit. Videns ergo Nabuchodonosor eum metuere: ne sinistram quid atque contrarium contra regem dicere videretur: cohortatur eum ut simpliciter et vere loquatur quod intelligit; nec quoquam metuat.

(Vers. 17.) Arborem quam vitisti sublimem atque robustam, cujus altitudo pertingit ad cælum, etc. Absque regis injuria explicat veritatem: ut non eum

(a) Palat. KYPIOTEC, ex quo malim profecto reponi in textu κυριότερον pro κυρία, minus proprio minusque eleganti ad dominationem significandam vocabulo.

(b) Quasi nempe in Chaldaeo scriberetur ἰπνι cum aleph, non ἰπνι cum bair. Veteres eam vocem interpretati sunt splendorem, aut lucem. Chrysostomus in hunc locum ὁρα, ὑψὸν εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ λαμπρότητα. Vide Ir vocat lumen magnam et splendorem. Et Suida εἰς λαμπρότητος, Ir, splendor. Unde et Nazianzenus, quamquam angelos significari quemadmodum et

A superbiam, sed potentiam videatur arguere.

(Vers. 20.) Et vincitur ferro, et ære in herbis foris, et rore cali conspergatur: et cum feris sit pabulum ejus, donec septem tempora commutetur super eum. Et supra similiter scriptum est. Quarunt ergo a nobis qui historie contradicunt: quomodo in vinculo ferreo et æreo fuerit Nabuchodonosor: aut quis eum vinxerit et compediibus alligaverit: cum perspicuum sit omnes furiosos, ne se præcipitent et alios ferro invadant, catenis ligari.

(Vers. 21, 22.) Hæc est interpretatio sententiae Altissimi, quæ pervenit super Dominum meum regem: Efficent te ab hominibus, et cum bestiis ferisque erit habitatio tua, etc. Austeritatem sententiae, verborum temperat blandimentis: ut [Al. et] cum dura precesserint, mitioribus repositis relevet [Al. relevat] animam territi. Denique infert.

(Vers. 23.) Regnum tuum tibi manebit, postquam cognoveris potestatem esse caelestem. Unde hi qui historie contradicunt, et volunt diabolo reddi pristinam dignitatem, in hoc loco vellicant: quod post tormenta, post efferationem, post herarum et feni cibos, et septem annorum circulos, confiteatur Dominum, et sit qui prius fuerat. Qui respondere debent quomodo congruat, ut angeli qui nunquam corruerant, cum rursus principem habeant qui per penitentiam sit reversus.

(Vers. 24.) Quamobrem, rex, consilium meum placeat tibi, et peccata tua elemosynis redime, 649 et iniquitates tuas misericorditis pauperum, forsitan ignoscat Deus delictis tuis. Si prædixit sententiam Dei, quæ non potest immutari, quomodo hortatur ad elemosynas et misericordias pauperum, ut Dei sententia commutetur? Quod facile solvitur Ezechiae regis exemplo, quem Isaias dixerat esse moriturum [Isai. xxxviii]; et Ninivitarum, quibus dictum est: Adhuc quadraginta dies, et Ninive subvertetur [Jonæ iii]. Et tamen ad preces Ezechiae, et Ninive, Dei sententia commutata est: non vanitate iudicii, sed eorum conversione, qui morere in indulgentiam. Alioquin et in Jeremia loquitur Deus se mala minari super gentem [Jer. xxiii]; et si bona fecerit, minas clementia commutare, Bursum bona agenti se asserit polliceri: et si mala fecerit, dicit se suam mutata sententiam: non in homines, sed in opera quæ mutata sunt. Neque enim Deus hominibus, sed vitis irascitur: quæ eum in homine non fuerit, nequaquam punit quod mutatum est. Dicamus et aliter: Fecit quidem Nabuchodonosor juxta Danielis con-

C Hieronymus doceat, non tamen ut ille ex eo quod semper vigilent, sed ex eo quod luceant, exponit. Ipsam denique Jobi xxxviii 30, vertunt LXX, id est arcum, quem caelestem sive Iridem passim accipiunt loci ejus interpretes. Sed et in presenti Danielis pro Ir Origenes Irin sive ἰρην legit.

(c) Ad Vatic. et Palat. mss. fidem expunxit additum rex, quod et Victor. annotaverat in Vulgata, Chaldaico, Græcoque codicibus non haberi.

silium misericordias in pauperes; et idcirco usque ad mensem duodecimum in eum est dilata sententia: sed quia postea ambulans in aula Babylonis, gloriatur et dicit: Nonne hæc est Babylon (a) magna, quam ego ædificavi in domum regni; in robore fortitudinis meæ in gloria nominis mei? bonum misericordias perdidit malo superbia.

Forsitan ignoscat Deus delictis tuis, Cum beatus Daniel præcius futurorum de sententia Dei dubitet, rem temerariam facient, qui audacter peccatoribus indulgentiam pollicentur. Et tamen sciendum quod si Nabuchodonosor bona opera facienti venia repro-mittitur; multo magis aliis promittitur qui leviora peccata commiserunt. Legimus et in Jeremia præceptum populo Judæorum; ut oret pro Babylonis; quia in pace eorum, sit pax captivorum.

(Vers. 28.) Cum adhuc sermo esset in ore regis, vox de caelo irruit: Tibi dicitur, Nabuchodonosor rex, regnum tuum transit [Al. transit] a te; et ab hominibus efficient te. Arrogans gloriatio statim punitur a Domino. Et ideo non differtur sententia, ne videatur misericordia in pauperes minime profuisse. Sed statim ut locutus est per superbiam, perdidit regnum quod 650 ob elemosynas fuerat reservatum.

(Vers. 29.) Donec scias quod dominetur Excelsus in regno hominum. Magna miseria consolatio, quando in tormentis positus, seip prospera securura: quamquam Nabuchodonosor tanti furoris sit et amentie, ut malorum tempore, bonorum quæ ei Deus promiserat, non fuerit recordatus.

(Vers. 31.) Ego Nabuchodonosor oculos meos ad cælum levavi: et sensus meus rediit usque ad cælum, et sensum pristinum non recepit. Quando autem dicit sensum sibi redditum, ostendit non formam se amississe, sed mentem.

El regnum ejus in generatione et generatione. Si hoc quod in Scripturis dicitur, in generatione et generatione, simpliciter accipimus pro eo quod est, in omnia futura tempora, nulla questio est. Sin autem (ut saepe diximus) generatio et generatio, duas generationes significat, Legis et Evangelii, quaerendum est quomodo Nabuchodonosor Dei sacramenta cognoverit. Nisi forte hoc dicamus, quod postquam oculos ad cælum levavit, et recepit pristinum statum, et exaltavit et benedixit Deum viventem in sempiternum, etiam hoc non ignoraverit.

(Vers. 32.) Juxta voluntatem enim suam facit tam (b) in virtutibus cæli, quam in habitatoribus terræ, etc.

(a) Pro magna, quam vocem sacer textus tacet, Victorius substituit civitas.

(b) Mss. nostri, tam in caelo quam in terra.

(c) Confer Berosi locum apud Josephum lib. i. contra Appionem cap. 20. Hunc enim postremum regem, quem Nabonidum vocat Berosus, Balthasarem appellat Hieronymus, et filium Labosardachi facit. Berosus hominem quemdam dicit ex Babylone ex eadem gente. Sed et major infra dissensio inter utrumque est, quod hunc S. Docteur interfectum a Dario rege Medorum dicit, qui Cyri regis Persarum

A Et hoc loquitur quasi homo sæculi. Non enim quod vult, hoc facit: sed quod bonum est, hoc vult Deus. Nabuchodonosor autem sic locutus est, ut dum potentiam Dei prædicat, justitiam ejus videatur arguere. quod immerito penas sustinuerit.

(Vers. 33.) Et optimaes mei et magistratus mei requisierunt me et in regnum meum restitutus sum: et magnificentia amplior addita est mihi. Ergo juxta eos qui historie contradicunt, omnes angelice fortitudines requisiturae sunt diabolum, et in tantam crescit potentiam, ut qui quondam adversus Deum superbiat, major, futurus sit, quam vult ante peccatum.

(Vers. 34.) Nunc igitur ego Nabuchodonosor laudo, et magnifico, et glorifico regem cæli: quia omnia opera ejus vera, et vix ejus judicium, et gradientes in superbia potest humiliare. Intellexit Nabuchodonosor, quare septennii penas sustinuerit; et idcirco 651 se humiliatum, quia contra Deum superbiat.

(Cap. V. — Vers. 1.) Balthasar rex fecit grande convivium optimatibus suis mille: et unusquisque secundum suam bibebat ætatem. Sciendum est non hunc esse filium Nabuchodonosor, ut vulgo legentes arbitrantur: sed juxta (c) Berosum, qui Chaldaeam scripsit historiae, et Josephum, qui Berosum sequitur, post Nabuchodonosor qui regnavit annis quadraginta tribus successisse in regnum ejus filium qui vocabatur Evilmarodach, de quo scribit Jeremias, quod in primo anno regni sui levaverit caput Joachin regis Judæ, et eduxerit eum de domo carceris [Jerem. Lii]. Referit idem Josephus, quod post mortem Evilmarodach, in regnum patris successerit filius ejus Neglisar: post quem rursum filius ejus (d) Labosardach: quo mortuo Balthasar filius ejus regnum tenuerit, quom non regno Scriptura commemorat: quo interfecto a Dario rege Medorum, qui Cyri regis Persarum avunculus fuit, et Cyro Persa (quæ duo regna Isaias [cap. xxi] ascensorem bigæ, camelii, et asini vocat) destructum esse imperium Chaldaeorum. Quod quidem et Xenophon in Cyri majoris scribit infantia: et Pompeius Trogus, et multi alii qui barbaras scripsere historias. Hunc Darium in Græcis voluminibus quidam Astyagen [Al. Astyages], alii Astyages filium putant, et alio apud eos appellari nomine. Unusquisque autem principum vocatorum juxta suam bibebat ætatem: Sive ut ceteri interpretes transtulerunt: Bibebat ipse rex vinum coram cunctis principibus suis vocaverat.

(Vers. 2.) Præcepit ergo jam temulentus, ut affer-

C avunculus fuit. Berosus autem septimo decimo Nabonidi anno Cyrum impetum in Babyloniam fecisse; unde fugatum Nabonidum inclusum fuisse in Buispensium civitate, atque inde exulsam impetrasse a victoris Cyri clementia, ut sibi daretur ὄναρτινος Καρχηδονία, habiactum in Carmania, ibique τὸ λοιπὸν τοῦ χρόνου διαζυγῶσθαι ἐν ἐκείνῃ τῇ γῆρᾳ κατὰ σπουδὴν τὸν βίον, reliquum sollicit vite tempus exegit, in eaque provincia diem obiit supremum.

(d) Palat. constanter hunc vocat Labosardach: Vatio, Labosardach.

D

rentur vasa aurea atque argentea, quæ asportaverat Nabuchonosor pater ejus de templo quod fuit in Jerusalem, ut biberent in eis rex, etc. Tradunt Hebraei hujusmodi fabulam: usque ad septuagesimum annum, quo Jeremias captivitate populi Judæorum dixerat esse solvendam 652 de quo et Zacharias in principio voluminis sui loquitur, irritam putans Dei pollicitationem Balthasar, falsumque promissum versus in gaudium, fecerit grande conavium, insultans quodammodo spei Judæorum, et vasis templi Dei, sed statim ultio consecuta est. Quod autem Balthasar, patrem Nabuchonosor vocat, non facit errorem scientibus sanctæ Scripturæ consuetudinem: qua patres, omnes proavi et majores vocantur. Et hoc considerandum, quod sobrius ista non faciat; sed temulentus, oblitusque penæ quæ Nabuchonosor proavum illius consecuta est.

(Vers. 4.) Bibeant vinum, et laudabant deos suos aureos, et argenteos, et æreos, ferreos, ligneosque et lapideos. Quanta stultitia! In aureis vasis bibentes, deos ligneos laudabant et lapideos. Quamdiu vasa fuerunt in idolo Babylonis, non est iratus Dominus: videbantur enim rem Dei secundum quam quidem opinionem, tamen divino cultui consecrassent: postquam autem humanis usibus divina contaminant, statim pœnæsequitur post sacrilegium. Laudant autem deos suos, insultantes Deo Judæorum; quod illis victoriam tribuentibus, bibeant in vasis ejus. Juxta topologiam, hoc dicendum est: quod omnes hæretici et doctrina contraria veritati, que assumit verba prophetarum: et testimoniiis divinæ Scripturæ abutitur ad sensum suum; et dat bibere his quos decipit, et cum quibus fornicata est: tollat vasa templi Dei, et inebrietur in eis: et non Deum cujus vasa sunt, sed deos laudet aureos et argenteos, et æneos, et ferreos, ligneosque et lapideos. Aurei mihi videntur (a) hi qui seculari ratione compositi sunt. Argentei, qui habent eloquii venustatem, et rhetorica arte constructi sunt. Qui autem inferunt fabulas poetarum, et vetustis utuntur traditionibus, habentes inter se multam vel elegantiam vel stultitiam differentiam, 653 isti vocantur ænei et ferrei. Qui autem penitus inepta proponunt, lignei appellantur et lapidei. Quos omnes in duas partes Deuteronomium dividit, scribens: *Malodictus qui facit sculptile, et constatit, opus manuum artificis, et ponit illud in abscondito* (Deut. xxxi. 15). Abscondunt enim omnes hæretici, et operiunt mendaciorum suorum dogmata, et sagittent in obscuro rectoris corde.

(Vers. 5.) In eadem hora apparuerunt digiti quasi manus hominis scribentis contra candelabrum in superficie parietis aulae regis. Et rex aspicebat articulos manus scribentis. Pulchre dixit: In eadem hora, sicut et supra legitimus de Nabuchonosor: eum adhuc sermo esset in ore regis, vox de celo ruit; ne ob aliud sibi illatas supplicia, sed ob blasphemiam cognosceret.

(a) In hisdem Mss. dicitur pro hi.

(b) Invenias e contrario saltem apud Ciceroem

Videntur autem digiti in pariete scribere contra candelabrum: ne et manus, et id quod scribatur, longius a lumine non parent. Et scribunt in pariete aula regis, ut intelligat rex ad se pertinere quod scribitur.

(Vers. 6.) Tunc facies regis commutata est, etc. Et hic notandum propter eos psalmos qui habent titulos: *Pro his qui commutabuntur*, quod immutatio non solum sancti, sed et peccatoris quoque sit. Nam et in consequentibus legitimus: *Rex Balthasar satis conturbatus est, et vultus illius immutatus est.*

(Vers. 7.) Exclamavit itaque rex fortiter, ad introducerent magos, Chaldaeos et haruspices, etc. Oblitus eorum que Nabuchonosor acciderant, antiquum et inolitum suæ gentis sequitur errorem: ut non Dei prophetam, sed magos, et Chaldaeos et haruspices vocet.

Purpura vestietur: et torquem aureum habebit in collo. Rem quidem facio ridiculum, ut in expositione prophetarum de verborum generibus quasi grammaticus disputem: sed quia a quodam nihilo sciente, et omnia pollicente reprehensus sum, cor torquem genere feminino translulerim, breviter annotabo, quod (b) Cicero et Maro torquem in genere feminino, Titus Livius masculino dixerint.

Et tertius in regno meo erit, etc. Vel tertius post me, vel unus ex tribus principibus, quod alibi scriptum legitimus.

Regina autem, pro re quæ accelerat regi et optinabitur ejus, domum convitit ingressa est, etc. Hanc Joseph aviam Balthasar, Origenes matrem scribunt: ergo et novit præterita, que rex ignorabat. Evigilet ergo Porphyrius, qui eam Balthasaris somniatur uxorem, et illud ita plus scire, quam maritum.

(Vers. 10.) Est vir in regno tuo, qui spiritum deorum sanctorum habet in se. Præter Symmachum, qui Chaldaicam veritatem secutus est, cæteri spiritum Dei interpretati sunt.

Et in diebus patris tui sapientia et scientia inventæ sunt in eo, etc. Patrem vocat Nabuchonosor, ut supra diximus, proavum ejus, secundum consuetudinem Scripturarum. Imitanda autem est sancti viri et inter barbaros conversatio, cum regis avia vel mater pro virilitate magnitudine tantis eum laudibus elevet.

(Vers. 11.) Ad quæ respondens Daniel ait coram rege: Munera tua sint tibi: et dona domus tue alteri da, etc. Emulemur Daniele, Regis dignitate et munera contemnentem, qui absque pretio profrens veritatem jam illo tempore præceptum Evangelicum sequebatur: *Gratis accepistis, gratis date*. Alioqui, et tristitia nuntiantem, indecens erat libenter dona suscipere.

(Vers. 12.) Quos volebat, interficiebat, et quos volebat, percutiebat: quos volebat, exaltabat, et quos volebat, humiliabat. Nabuchonosor proavi ponit

exempla, ut est illud notissimum in Offic. 31, de Manlio, qui, torque detracto, Torquati nomen invenit.

exemplum: ut et Dei justitiam doceat, et propter superbiam etiam pronepotem similia sustinere confirmet. Si autem Nabuchonosor quos volebat, interficiebat, et quos volebat, percutiebat; quos volebat, exaltabat, et quos volebat humiliabat: in hujusmodi honoribus, et percussionibus, exaltatione et humiliatione, non est Dei providentia, nec præceptum: sed eorum voluntas percutiunt quos voluerint, et exaltant, et reliqua. Quod cum ita sit, querendum est, quo sensu illud legatur: *Cor regis in manu Dei: quocumque voluerit, illud declinabit* (Prov. xxi. 1), nisi forte sanctum quemque dicamus 655 regem, cujus non regnat peccatum in mortali corpore, et cujus ideo servatur cor, qui in manu Dei est (Rom. vi). Quidquid autem in manu Dei Patris fuerit juxta Evangelium, nullus potest rapere ea et quicunque raptus fuerit, intelligitur in manu Dei non fuisse.

(Vers. 22.) Tu quoque, filius ejus Balthasar, non humiliasti cor tuum cum scires hæc omnia: sed adversum dominatorem celi elevatus es, etc. Proavus tuus, quia elevatum est cor ejus et spiritus illius obfirmatus est ad superbiam, depositus est de solio regni sui et gloria ejus ablata est et reliqua (Jer. iv). Et tu igitur cum hæc de parente cognovisses, et scires quod superbis resistit Deus, humilibus autem dat gratiam, non debueras adversum dominatorem celi elevare cor tuum, et insultare majestati illius, et ea facere que fecisti. Hunc locum quidam ad Antichristum referunt, quod imitatus patris sui diaboli superbiam, contra Deum erectus sit. Sed querendum est ab eis, quis sit Daniel quis eis scripturam Dei interpretatur, et qui Medi et Persæ occidentes eum et succedentes in regnum ejus. Nulli enim dubium, quin post Antichristum sancti regnaturi sint.

(Vers. 25.) Hæc est autem scriptura quæ digesta est: MANE, THECEL, PHARES. Et hæc interpretatio sermonis: MANE, numeravit Deus regnum tuum, et complevit illud. THECEL, appensus [Vulg. appensus et inventus est] in statera, et inventum est minus habens. PHARES, divisum est regnum tuum, et datum est Medis et Persis. Trias tantum verba in pariete (a) scriptura signaverat: MANE, Thecel, Phares, quorum primum, numerum, secundum, appensionem, tertium, divisionem sonat. Non solum ergo lectione opus fuit, sed interpretatione eorum que legerat: ut intelligeret quid hæc verba predicarent: quod scilicet numerasset Deus regnum illius atque complexset, et apprehendisset in statera judicii sui: et ante eum jugularet gladius, quam natura dissolveret, et imperium ejus in Medos divideretur et Persas. Cyrus enim, ut ante jam diximus, rex Persarum, juncto sibi Dario avunculo, subvertit imperium Chaldaeorum.

(a) Ita Victorius restituit ex Brixianis codd. Mart. scripta cum Erasmo retinuit.

(b) Victorius lactentibus uteri. Sic enim, ait, textus vocat lactentes uteri infantibus. Fructum ventris sed de parvulis qui illud suggerent, dicitur.

(c) Græca Josephi. lib. Antiqu. x, c. 44, verba sic habent, *Δαρείος δὲ τὴν καταλύσαντι τὴν Βαβυλωνίαν*

(Vers. 29.) 656 Tunc jubente rege indutus est Daniel purpura et circumdata est torques aurea collo ejus, et prædicatum est de eo, quod haberet potestatem tertius in regno. Sive tertie partis regni. Accipit autem insigne regium, torquem et purpuram, ut Dario qui erit successorum in regnum ferret notum, et per notitiam honorator. Nec mirum si Balthasar audiens tristitia, solverit præmium, quod pollicitus est. Aut enim longo post tempore credidit ventura quæ dixerat: aut dum Dei prophetam honorat, sperat se veniam consecuturum. Quam si non impetravit, majus fuisse credendum est sacrilegium in Deum, quam honorem in hominem.

(Vers. 30.) Eadem nocte interfectus est Balthasar rex Chaldaeos, et Darius Medus successit in regnum, annos natus sexaginta duos. Josephus scribit in decimo Judaico antiquitatis libro, obsessa Babylone a Medis et Persis, Dario videlicet et Cyro in tantam venisse Balthasar regem Babylonis oblivionem sui, ut celeberrimum iniret convivium, et in vasis templi biberet, et obsessus vacaret epulis. Unde potest stare historia quod eadem nocte sit captus atque jugulatus: dum omnes aut visionis interpretatioque pavore terrentur, aut occupati sunt festivitate, et ebrietate convivii. Quod autem vivente Cyro rege Persarum, et Dario rege Medorum solus Darius successisse in regno scribitur, ordo etatis, et propinquitatis, et regni est. Darius enim sexaginta duorum annorum erat: majus regnum Medorum quam Persarum legitimus: et avunculus qui prior erat jure naturæ successor regni debuit numerari. Unde et in visione que contra Babylonem in Isaiâ legitur, post multa que longum est ponere, hæc futura narratur: *Ecce ego suscitabo super eos Medos, qui argentum non querant, nec aurum velint: sed sagittis parvulos interficiant, et lactentibus* (uteris non miserantur (Isai. xlii. 7). Et Jeremias: *Sanctificate, inquit, contra eam gentes, reges Mediz, duces ejus, et universos magistratus ejus cunctamque terram potestatis illius* (Jer. li. 28). Et in consequentibus: *Filia Babylon quasi area tempus trituræ ejus: adhuc modicum, et veniet tempus messisionis ejus* (Ibid., 33). Quod autem in convivio capta sit 657 Babylon, quam hortatur ad pugnam, manifestus scribit Isaiâ: *Babylon dilecta mea facta est mihi in miraculum: pone mensam, contemplantur in specula comedentes et bibentes: surgite principes, arripite clypeum* (Isai. xxi. 4, 5).

(Cap. VI. — Vers. 1 sequi.) Placuit Dario, et constituit supra regnum satrapas centum viginti, ut essent in toto regno suo: et super eos principes tres ex quibus Daniel unus erat. Josephus de quo supra diximus, hujus loci scribens historiam, ita locutus est: Darius (c) autem qui Babyloniorum destruxit

ἡγεμόνων μετὰ Κίρου τοῦ συγγενοῦς, ἑπὶ τὴν ἑκκρότον δέυτερον, ὅτε ἐν Βαβυλωνίᾳ εἶδεν, ὅτι ἦν Ἰσραηλιτὴς υἱὸς, ἑσπρον δὲ παρὰ τοῖς Ἑλλησιν ἐκπάλαιο θύρατος ὄντα καὶ Δανιήλον τὸν προσήτην λαβὼν, ἄγαγεν εἰς Μεδίαν πρὸς αὐτὸν, καὶ πάλῃ αὐτὸν τιμὰς μεταβολῆς εἶλε τὸν αὐτῶν τῶν τριῶν γάρακρων ἡν, ὅς ἐπὶ τὸν ἔξηνοντα καὶ τριακοσίον σατραπῶν κατέστησε.